

UDC 32(497.1)“1945/1990”
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN2593081O>
МОНОГРАФСКА СТУДИЈА
Примљена: 7. 10. 2024.
Прихваћена: 15. 12. 2024.

ЦИЉЕВИ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПОЛИТИКЕ РЕГИОНАЛНОГ РАЗВОЈА: 1945–1990.

ЧАСЛАВ ОЦИЋ

Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд, Србија
caslav.ocic@gmail.com

САЖЕТАК: Одређивање циљева регионалне политике; еволуција југословенске политике регионалног развоја: уставне одредбе, програмска опредељења КПЈ/СКЈ, одлуке конгреса КПЈ/СКЈ, планови друштвеног развоја; циљеви регионалног развоја у односу на остале основне циљеве развоја; језик и садржај циљева регионалне политике; језик политике: циљеви регионалног развоја као вербализација политичког чина; политика регионалног развоја између демократизације и дезинтеграције.¹

КЉУЧНЕ РЕЧИ: регионална политика; циљеви, језик политике, демократизација, дезинтеграција, Југославија 1945–1990.

*Between the idea
And the reality
Between the motion
And the act
Falls the shadow.*²
T. S. Eliot

*The suggestion is made that political and social consideration,
both domestic and international, became
more important than economic logic.*³
[Sugar 1963]

¹ Истраживање регионалног проблема друге Југославије (неразлучивог од националног и државног питања) отпочео сам 1986, интензивирао 1989. и окончао 1991. године.

² Између идеје / И стварности / Између покрета / И чина / Пада сенка.

³ „Ситуација је јединствена као тест за теорије развоја подручја (area-development studies), јер је операција имала одређен почетак, трајала је четрдесет година и дефинитивно се

*Ideology has the power to transform social reality only between certain limits and ... when we ignore those limits we produce the contrary of what was desired.*⁴
[Dumont 1977]

ОДРЕЂИВАЊЕ ЦИЉЕВА РЕГИОНАЛНЕ ПОЛИТИКЕ

Циљеве политике регионалног развоја одређују:

а) *основна* друштвена, односно политичка *одредљења* која истовремено дефинишу и стратешке циљеве развоја;

б) достигнути *сīейен* опште, нарочито економске, *развијености* земље, и

в) схватања (*концепције*) *регионалне политике*.

Економски регионалнополитички циљеви дедукују се, пре свега, из општих економско-политичких циљева. Важеће представе о циљу, поред типа друштвеног уређења, односно владајуће политичке философије, одређене су фазом развоја у којој се налазе привреда и друштво. При томе, значајну улогу играју и реални чиниоци и стање (опште и „регионалне”) свести⁵. Реални фактори и стање свести могу да генеришу:

а) *развој*, и

б) *његово територијално уједначавање*, тј. равномерно просторно ширење, као највише регионалнополитичке циљеве.

Та два циља формулишу се у контексту специфичности регионалне проблематике. Осим тога, они се изводе и из поимања регионалне политике. Два главна регионалнополитичка циља одговарају двама схватањима регионалне политике.

Регионална политика у једном случају може се разумети као део економске политике која произлази из просторног начина посматрања. Стога се може утврдити један врховни циљ (као парцијална норма) који одређује остале регионалнополитичке циљеве тако да истиче територијалну страну општег циља економске политике. Ако се општи циљ састоји, на пример, у обезбеђивању и увећању благостања оптималном употребом расположивих ресурса – без обзира на то како се одређује његов конкретан садржај – онда би се циљ регионалне политике могао модификовати на следећи начин:

Управљање ресурсима у регионима ради остварења глобалног оптимума или оптимално коришћење ресурса са становишта укупног простора, тј. целе земље.

завршила. Аутор разматра мере које је окупаторска држава предузела да побољша животни стандард покрајине, показује да ли су оне биле неуспешне и сугерише зашто владари нису користили алтернативне планове који би могли да доведу до успеха. Сугерише се да су *идеолошке и друштвене консидације*, како домаће тако и међународне, *биле важније од економске лојике*.” [Sugar 1963].

⁴ Идеологија поседује моћ да трансформише друштвену стварност само у одређеним границама и ако игнорише те границе резултат ће бити супротан од жељеног.

⁵ То се подједнако односи и на „научну свест” и на популарна, масовно распрострањена – тачна или погрешна – схватања.

У другом случају регионална политика се означава као политика једног региона. У вези с постулатом правичности, као парцијална норма, јавља се уједначавање простора или слабљење међурегионалних диспаритета. Други врховни циљ регионалне политике формулише се као:

Управљање ресурсима у појединачном региону и најповољније коришћење ресурса региона, при чему – у условима специјалног постулисања циља уједначавања – сиромашнији региони тенденцијски остварују уједначавање нивоа развијености у односу на богатије регионе.

Та два примарна циља регионалне политике стоје у врху двају респективних циљних система. Један циљни систем заснива се на приступу који циљеве региона утврђује с обзиром на циљеве укупног простора земље. Он се може означити као просторно *координисан* циљни систем, јер циљеве региона подвргава јединственим критеријумима, што треба да помогне њиховом координисаном остваривању. Други циљни систем заснива се на схватању региона као субјеката који унутар укупног простора следе посебне циљеве. При томе, они могу, али и не морају, да одступају од глобалних представа о циљу. По аналогији овај циљни систем могао би да се назове просторно *некоординисаним*. У региону, наиме, питање развоја може изгледати нешто другачије: у тежњи за приближавањем нивоу развијености развијенијих региона нужно се јавља жеља да се привуку додатни ресурси и да се постојећи на најбољи начин користе.

Импликације стратегија, које воде остварењу једног од поменута два циљна система, јесу различите. Из тог разлога намеће се потреба испитивања односа та два циљна система. Њих не би требало посматрати искључиво као алтернативне, него у одређеним границама и као комплементарне. Друштво које је усвојило принцип плурализма циљева не може да његово деловање не призна и у домену регионалне политике, утолико пре уколико је регионална констелација била повезана и с федералном и сложеном националном структуром земље.

Глобални оптимум из кога би принудом били изведени циљеви као обавезни за појединачни регион једва да се може замислити; он се теоријски може дефинисати за централнопланску привреду, мада се ни тамо не може у пракси спровести до краја. Стога се реалистичком и препоручљивом варијантом регионалне политике сматрају регионализоване циљне одлуке које морају бити усаглашене с оквирним глобалним циљним представама. Глобални циљни систем, дакле, не би смео искључити просторно некоординисане циљне системе, него би требало да на њих утиче тако што ће их усмеравати у одређеном правцу.

ЦИЉЕВИ: ЕВОЛУЦИЈА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПОЛИТИКЕ РЕГИОНАЛНОГ РАЗВОЈА

Вишенационални састав земље, федеративно државно уређење и знатне разлике у степену и структури привредне развијености, између и унутар појединих подручја, одредили су у читавом послератном раздобљу *равномерности* као основни стратешки циљ регионалног развоја Југославије.

Сматрало се да равномеран регионални развој, не само да на дужи рок води оптималном развоју читаве југословенске привреде, него и да представља суштински *услов* за остваривање и *социјалне* („уједначавање могућности рада и живота радних људи и грађана“) и *националне равноправности*.

Поимање основних детерминанти стратешког циља регионалног развоја у распону од четири и по деценије, знатно се мењало: амендирањем или редефинисањем, новим уставима, федерализам, (по некима кооперативни, а по другима фасадни), комбинован је с елементима (конфликтног) конфедерализма. Национална равноправност умногоме је поистовећена с равноправношћу република и покрајина, и слично. Значајно се мењало и наглашавање одређених компонената укупног развоја (социјална – национална компонента; политичка – економска компонента, ...), а у економској сфери коренито су се променили и концепт развоја и системски оквири (централноплански, тржишно-плански, „договорни“, ...).

Све то, поред низа других чинилаца (на пример, стратешке природе – *стирајтешке територије* као приоритетни региони; реч је о Босни и Херцеговини 1948. године), условило је да се основни циљ регионалног развоја у појединим фазама остваривао на различит начин, односно у различитом (друштвеном, политичком, економском ...) амбијенту.

Посматрано с економског аспекта, *основни циљ њолићке регионалног развоја – брз развој свих, уз бржи развој мање развијених подручја* – остваривао се (поједностављено посматрано) *до 1965.* у оквиру првенствено секторски дефинисаног глобалног оптимума, у ком су циљеви развоја појединих подручја утврђивани у односу на циљеве развоја читаве земље. Просторно координисан циљни систем *од 1965.* постепено је замењиван просторно некоординисаним циљним системом. Основни ставови друштва о циљевима регионалног развоја утврђени су у уставним одредбама, у Програму владајуће партије (КПЈ/СКЈ) и њеним конгресним резолуцијама. Њихова („фазна“) интерпретација и конкретизација исказана је у плановима друштвено-економског развоја земље.

Уставне одредбе

У условима наслеђене опште неразвијености, одмах после Другог светског рата, питање територијалне неравномерности решавало се у склопу општег плана индустријализације. Стога вероватно ни *Устав ФНРЈ из 1946.* не наводи начело равномерног регионалног развоја, али могло би се разумети да њега имплицира став да „у циљу заштите *животних интереса народа, подизања народног благостанја и правилног искоришћавања свих привредних могућности и снага држава* даје правце привредном животу и разvitku путем *опћег привредног плана.*“⁶

У *Уставном закону из 1953.* као „повељи самоуправљања“, привредне функције (федералне) државе се сужавају: федерација „*osigurava јединство*

⁶ Видети члан 14 Устава ФНРЈ из 1946. године, у: Ivan Мечановић. *Jugoslavenski ustavi*, Zagreb 1986: 265.

privrednog sistema i planski razvitak narodne privrede kao cjeline” (члан 9, став 1)⁷. „Saveznim društvenim planom odvajaju se za federaciju samo ona zakonom utvrđena finansijska sredstva koja služe za izvršenje poslova iz nadležnosti federacije, za osiguranje normalnog privrednog razvitka i za pomoć nedovoljno razvijenim krajevima zemlje” (члан 17, став 2)⁸.

Устав СФРЈ из 1963. знатно већу пажњу посвећује регионалном развоју и у том контексту бржем развоју привредно недовољно развијених подручја. У трећој групи општих уставних начела, између осталог, наводи се: „Ради уједначавања материјалних услова друштвеног живота и рада радних људи, ради што складнијег развоја привреде као целине и ради остваривања материјалне основе равноправности народа Југославије, друштвена заједница у општем интересу посвећује посебну пажњу бржем развоју производних снага у привредно недовољно развијеним републикама и крајевима и у ту сврху обезбеђује потребна средства и предузима друге мере.”⁹

Чланом 123 овог Устава:

„Образује се посебан фонд федерације за кредитирање бржег привредног развоја недовољно развијених република и крајева.

Савезним законом утврђују се стални извори финансирања тог фонда, посебни услови кредитирања и начин пословања фонда.

Републици која не може својим средствима финансирати друштвене и друге службе у републици федерација обезбеђује потребна средства под условима које одређује савезни закон.”¹⁰

У основним начелима (став 17, у скупини III) *Устав СФРЈ из 1974.* дефинише основе политике регионалног развоја, односно развоја мање развијених подручја:

„Ради остваривања материјалне основе равноправности народа и народности Југославије, ради уједначавања материјалних услова друштвеног живота и рада радних људи и ради што усклађенијег развоја привреде као целине, у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији посвећује се, у општем интересу, посебна пажња бржем развоју производних снага у привредно недовољно развијеним републикама и аутономним покрајинама, и у ту сврху се осигуравају потребна средства и предузимају друге мере.”¹¹

Чланом 258:¹²

„Образује се посебан фонд федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина.

Савезним законом утврђују се привредно недовољно развијене републике и аутономне покрајине, стални извори средстава фонда, посебни услови кредитирања из тих средстава и начин пословања фонда.

⁷ Устав ФНРЈ из 1946 ... стр. 293.

⁸ Устав ФНРЈ из 1946 ... стр. 296.

⁹ *Устав СФРЈ* (1963). Савремена администрација, Београд, стр. 8.

¹⁰ Устав ФНРЈ из 1946. ... стр. 63.

¹¹ *Устав СФРЈ* (1986). Савремена администрација, Београд 1986, стр. 15.

¹² *Устав СФРЈ*, Савремена администрација, Београд 1986, стр. 108.

За потребе фонда федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина органи федерације могу расписивати обавезне зајмове.

Републици и аутономној покрајини која не може својим средствима финансирати друштвене и друге службе у републици, односно аутономној покрајини, федерација обезбеђује потребна средства под условима које одређује савезни закон.”

Програмска опредељења КПЈ/СКЈ

Питање регионалног развоја Југославије у *Пројраму СКЈ*, усвојеном на VII конгресу СКЈ (1958. године), у VIII глави¹³ разматра се (Федерација и односи међу народима Југославије), која обухвата следеће теме:

- самоопредељење и равноправност народа;
- материјална основа националне равноправности;
- стална брига за убрзавање привредног развитка неразвијених рејона;
- братство и јединство народа Југославије;
- југословенски социјалистички патриотизам; и
- права националних мањина.

У делу који се односи на материјалне основе националне равноправности стоји¹⁴:

„Самосталност и равноправност народа Југославије не изражавају се само у једнаким политичким и културним правима. Она се нужно морају ослањати и на одређену материјалну основу. [...]”

Народне републике под једнаким општим условима учествују у расподелу дохотка оствареног из производње и рада на њиховом подручју и користе средства из централних фондова, која су под истим условима доступна свима. На тој бази републике самостално утврђују програме свог привредног развитка у оквиру општих пропорција привредног плана федерације.”

У истој глави, у делу који се односи на сталну бригу за убрзавање привредног развоја неразвијених рејона, стоји¹⁵:

„За неке делове Југославије равноправност би, међутим, била само формална ако социјалистичка заједница не би водила рачуна о томе да су они – због специфичних историјских услова – заостали у свом привредном развоју. Неопходна потреба складног привредног развитка целе земље и неопходан услов братства и јединства народа Југославије јесте: да се политичка и правна равноправност народа Југославије постепено допуни и економском равноправношћу.

Из тих разлога битан елемент економске политике мора бити стална брига о убрзању привредног развитка заосталих рејона.

Материјална улагања у тој области треба првенствено да иду ка развијању производних снага које ће тим подручјима створити самосталну

¹³ *Пројрам СКЈ*, Комунист, Београд 1969.

¹⁴ *Пројрам СКЈ*, Комунист, Београд 1969, стр. 194–195.

¹⁵ *Пројрам СКЈ*, Комунист, Београд 1969, стр. 195–198.

материјалну базу, а тек секундарно то могу бити дотације у области буџета за обезбеђење одређеног јединственог нивоа друштвених служби и социјалне политике.

Економски просперитет Југославије и здрав развој привреде могућни су једино с повећањем заједничког богатства целе земље сталним повећањем продуктивности рада сваког радног човека. Бржи економски развој неразвијених подручја значи у исто време њихов већи допринос југословенској заједници и побољшање материјалних услова за све народе Југославије и за све радне људе. Зато брига заједнице о решавању тог задатка није сама себи циљ, него је у интересу материјалног напретка целе земље и економска потреба свих народа Југославије.

Задаци подстицања развоја неразвијених подручја решавају се у склопу јединствене југословенске привредне политике и у складу с интересима југословенске привреде као целине. Остваривање тих задатака не сме зато оштетити неопходни и нормални развитак производних снага осталих подручја у земљи, као ни оптималне могућности југословенске привреде у целини.

Друкчија политика би, у крајњој линији, смањила и материјалне могућности за решавање проблема неразвијених делова земље. Једино складан привредни развој свих народних република и свих подручја Југославије, који ће се изражавати у најповољнијем резултату целе југословенске привреде, пружа чврсту подлогу за остваривање истинске социјалистичке политике у националном питању.”

Одлуке Конгреса КПЈ/СКЈ

У Програму КПЈ усвојеном на *V конгресу (1948. године)* у одељку о „Учвршћивању равноправности народа Југославије – Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца и обезбеђењу права националних мањина” налазе се ставови релевантни за дефинисање политике регионалног развоја у том периоду. У вези с националном равноправношћу, задаци Партије су¹⁶:

„1. чување, учвршћивање и даље развијање националне равноправности народа Југославије;

2. свестрано привредно подизање и јачање народних република, тако да се оне могу несметано развијати у свим областима економског и културног живота и бити истовремено хармонични делови целине – Федеративне Народне Републике Југославије;

3. свестрана помоћ – како преко савезних органа, тако и непосредно – привредно развијенијих република неразвијенијим републикама, да би се заосталост ових ликвидирала у што бржем темпу; [...]

7. учвршћивање и осигурање постојећих права националних мањина, да би им се омогућио несметан национални културни развитак.”

¹⁶ Одлуке *V конгреса КПЈ*. Култура, Београд 1948, стр. 30–32.

На *VI конгресу* (1952. године) донета је програмска резолуција у којој су задаци у вези с (територијално равномерним) развојем производних снага дефинисани на следећи начин¹⁷:

„Конгрес једнодушно указује да радничко управљање привредним предузећима, које је довело до стварања социјалистичких односа у области производње, и самоуправљање радног народа имају преломан, одлучујући значај за даљи развој и учвршћење социјалистичке демократије и социјализма.

Истовремено Конгрес указује и на *ојасносћи* које се могу и које ће се се неминовно испречавати радничкој класи и радном народу на демократском путу: *црво*, опасности од бирократских државнокапиталистичких тенденција; *груџо*, опасности од буржоаских, клерикалних и сличних елемената, који, маскирајући се буржоаским демократизмом, иду за обновом фашизма и капиталистичких друштвених односа; и *цуреће*, опасности од недовољне свесности о потребама целине, тј. – опасности од локализма.

Права непосредних произвођача у привреди могу само да се даље шире и продубљују и то у утврђивању и расподељивању вишка рада, националног дохотка, нових инвестиција, итд., јер је то једини пут да привреда Југославије буде у пракси третирана као целина и најсигурнији начин сузбијања бирократског централизма и републичког партикуларизма, а такође и појава бирократизма у радничким саветима, који – сваки на свој начин – значе враћање назад и могли би само да коче даљи нормални привредни развој, и локални, и републички, и југословенске привреде као целине, а такође заосталих република и заосталих крајева, којима је помоћ развијених још увек потребна.”

Питања регионалног развоја, иако опширно разматрана у Програму СКЈ, била су сажето укључена и у Резолуцију *VII конгреса* (1958. године). У директивама ове резолуције каже се да треба¹⁸:

„Привредни развитак мање развијених подручја остваривати у складу с општим принципима наше економске политике и потребом отклањања разлика у степену развијености.”

У Резолуцији *VIII Конгреса* СКЈ (1964. године), у ширем контексту међунационалних односа и интеграције, разматрају се нешто детаљније питања регионалног развоја, посебно бржег развоја привредно неразвијених јединица¹⁹:

„У социјалистичкој Југославији, заједници слободно и добровољно удружених народа, у протеклом периоду стално је јачала и продубљивала се национална равноправност.

Повезаност и јединство интереса народа и народности Југославије постали су у систему друштвеног самоуправљања чвршћи и садржајнији.

Даљи позитиван развој међунационалних односа и учвршћење братства и јединства наших народа најтешње је повезано с јачањем друштвених социјалистичких односа у целини.

¹⁷ *VI Конгрес КПЈ (СКЈ)*. Култура, Београд 1952, стр. 297–280.

¹⁸ *VII конгрес СКЈ*. Култура, Београд 1958, стр. 418.

¹⁹ *VIII конгрес СКЈ*. Култура, Београд 1964, стр. 308–310.

Досадашњи развој пратиле су и тешкоће које проистичу првенствено из још увек дубоких разлика у економској снази могућности развитка разних националних подручја. Оне такође извиру из административно-статистичких елемената у економским односима, као и због субјективних слабости, које су се испољиле пре свега у редовима Савеза комуниста.

На тим основама израстају и одређене појаве национализма. Израз тих појава, које треба сузбијати, јесу и погрешна мишљења да су нације у нашем друштвеном развоју преживеле и да треба стварати јединствену југословенску нацију, што је израз бирократског централизма и унитаризма. Таква мишљења се обично испољавају у игнорисању политичких, друштвених, економских и других функција република и аутономних покрајина. Такође треба одлучно сузбијати спутавање међунационалних интеграционих процеса, стварање вештачких баријера непосредном повезивању радних и друштвених заједница разних националних подручја, или покушаје затварања у 'своје' републичке границе.

Највише штете од тога трпи радничко и друштвено самоуправљање, радни колективи, јер они теже социјалистичкој интеграцији у производњи и друштвеним односима. Социјалистичка интеграција је, истовремено, основа на којој ће се пуније и изразитије испољити објективно јединство и међузависност интереса свих наших народа и народности. [...]

Савез комуниста Југославије придаје посебан значај проблему економског развоја неразвијених република и аутономних покрајина у циљу њиховог оспособљавања да сопственим снагама остварују свој економски развитак, што је у интересу читаве заједнице, а не само одређене републике или области. У складу с објективним могућностима целе привреде, треба обезбедити – као органски део јединствене политике привредног развоја и у смислу општих интереса свих радних људи и свих подручја Југославије – постепено и ефикасно уклањање битних разлика у развијености материјалне базе наших народа.”

У Резолуцији *IX конгреса СКЈ (1969. године)* изражене су битне новине о улози федерације, република и покрајина и њиховим међусобним односима²⁰:

„Финансирање проширене репродукције захтева брже развијање разноврсних облика економске концентрације средстава друштвене репродукције на самоуправној основи и њихову циркулацију према делатностима које могу дати веће економске ефекте. Инструментима привредног система и мерама економске политике треба подстицати производну сарадњу путем заједничких улагања средстава у делатности, које представљају основне носиоце привредног развоја и којима се стварају услови за ефикаснији и бржи укупни материјални друштвени развој. Односе међу учесницима таквих подухвата треба заснивати на економској основи, заједничким развојним програмима, на самоуправним и друштвеним договорима.

Савез комуниста залагаће се да се у привредни систем и текућу економску политику уграде мере које ће спречити разне облике отуђивања

²⁰ *Девети конгрес СКЈ*. Комунист, Београд 1969, стр. 149.

средстава од радних организација путем административно-технократских одлука, или преко монополског положаја на тржишту.

Потребно је што пре реализовати усвојене ставове о томе да се стални извори средстава федерације и других друштвено политичких заједница намењених за финансирање проширене репродукције укину: да се до краја 1970. године укине камата на пословни фонд привреде, с тим да се у току 1969. године утврде трајни извори средстава за алиментирање фонда за кредитирање развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина, да се 'државни капитал' у пословним банкама стави под посебан режим и постепено претвара у средства удруженог рада; да се средства бившег Општег инвестиционог фонда федерације усмере за отплату иностраних дугова, кредитирање развоја привредно недовољно развијених република и покрајина, проширивање економске сарадње с иностранством и сличне намене.

Учешће друштвено-политичких заједница у финансирању одређених потреба друштвене репродукције треба убудуће заснивати на претходним друштвеним договорима заинтересованих самоуправних заједница и на усвојеној развојној политици."

У том светлу сагледава се и питање сужавања регионалних диспаритета²¹:

„Девети конгрес СКЈ одлучно стоји на становишту да је смањивање разлика у развијености кроз убрзани развој неразвијених, економски интерес свих народа Југославије и основна компонента равноправности народа и народности. Стога је трајни задатак друштвене заједнице да ствара материјале и друштвене услове и на организован начин обезбеђује додатна средства како би се привредно недовољно развијене републике и покрајине развијале брже од просечног развоја целе земље. При томе посебну пажњу треба посветити бржем развоју САП Косова. У складу с таквом политиком, Фонд за кредитирање привредно недовољно развијених република и покрајина, као вид компензације и елемент солидарности у међунационалним односима и један од чинилаца оптималног економског и друштвеног развитка југословенске заједнице, треба и даље да остане и да има трајне и стабилне изворе средстава. Он мора све више да постаје пословна институција способна да ангажује и друга средства из земље и иностранства, повезује радне организације и банке с развијенијих и неразвијенијих подручја и ослања се на развојну оријентацију целокупне привреде.

Упоредо с функционисањем Фонда потребно је разрадити и друге мере од стране Федерације и других друштвено-политичких заједница за стимулирање раних организација и банака с развијених подручја да улажу у развој привредно недовољно развијених подручја директно и удруживањем средстава. У том смислу подстицати интеграционе везе производних, прометних, банкарских и других радних организација с развијених и неразвијених подручја.

²¹ *Девети конгрес СКЈ*. Комунист, Београд 1969, стр. 157–158.

Неопходно је обезбеђивати додатна средства из буџета за финансирање одређених друштвених потреба на овим подручјима као и усмеравање домаћих и иностраних средстава, полазећи од тога да под одређеним условима недовољно развијена подручја имају приоритет у коришћењу ових средстава.”

У Резолуцији се у погледу бржег развоја привредно недовољно развијених република и крајева постављају и посебни задаци²²:

„Убрзани развој привредно недовољно развијених република и крајева је један од битних предуслова за остварење целокупне развојне политике Југославије, политике брзог раста, ефикасног укључивања у међународну поделу рада и даљих снажних промена привредне структуре земље. Овакву политику није могуће остварити уз заостајање значајних подручја земље. Шире тржиште веће апсорпционе моћи битан је предуслов за ефикасан и брзи развој привреде у целој земљи.

На пољу развоја привредно недовољно развијених подручја, наша земља је водила доследну политику у целом послератном периоду, која је – и поред многих тешкоћа – дала такве резултате за које има мало примера у економској историји.

У годинама које следе потребно је да се развојна политика недовољно развијених подручја нужно оријентише на разрешавање основних проблема њихове привреде, на њену консолидацију, уз битно повећање нивоа привређивања, интензивније укључивање привреде тих подручја у савремене економске токове земље као целине, као и у међународне токове и поделу рада.

Развојна политика земље, а посебно политика недовољно развијених подручја треба да обезбеди:

даље повећање ефикасности привређивања, уз боље коришћење већ изграђених капацитета и потенцијала, да би се смањивале разлике у том погледу у односу на осталу привреду и да би се привреда недовољно развијених подручја у већој мери оспособљавала за оптимализацију дохотка и валоризацију својих ресурса;

стабилна средства, и после 1970. године, из извора целе заједнице, којима би се створили сигурни услови за бржи развој тих подручја у односу на земљу као целину.”

У Резолуцији *X конгреса СКЈ (1974. године)* изражени су следећи ставови који су релевантни за разумевање политике националне равноправности и равномерности регионалног развоја²³:

„1. Дугорочан и непосредан задатак сваког члана, организације и руководства СКЈ, радничке класе и свих социјалистичких самоуправних снага нашег друштва је да се одлучно и непоколебљиво боре за развијање братства и јединства, за равноправност народа и народности и њихов свестран развој, за афирмацију неотуђивог права радничке класе да у оквиру република и покрајина слободно располаже вишком свога рада и на

²² *Девећи конгрес СКЈ*. Комунист, Београд 1969, стр. 164–165.

²³ *X конгрес СКЈ*. Комунист, Београд 1974, стр. 225–227.

основу узајамних одговорности које намеће јединствен систем социјалистичког самоуправљања и јединствено југословенско тржиште, за развијање солидарности и узајамне помоћи народа и народности Југославије.

2. Непосредан је задатак Савеза комуниста, радничке класе и свих социјалистичких самоуправних снага да се у друштвено-политичким и другим самоуправним заједницама и организацијама заложу за остваривање уставних решења о равноправности народа и народности. Реализацијом Устава треба обезбедити даљу и потпунију разраду економског система и развојне политике. Тиме ће се осигурати економска равноправност народа и народности, република и покрајина, динамичан и складан развој производних снага у целини, а уједно и превладавати наслеђене разлике у нивоу материјалног, привредног и културног развоја. [...]

3. Савез комуниста Југославије истиче да реализација политике бржег развоја привредно недовољно развијених република и САП Косово има посебан значај за унапређивање међунационалних односа и за учвршћење јединства радничке класе и наше социјалистичке заједнице. Стога је неопходно стварати материјалне и друштвене услове за бржи развој привредно недовољно развијених република и САП Косово, што је битна претпоставка равноправности народа и народности, република и покрајина и бржег и усклађенијег друштвено-економског развитка целе југословенске заједнице.

У складу с таквом политиком треба обезбедити доследно остваривање уставних решења о Фонду федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и САП Косово, о сталним изворима средстава овог фонда, о посебним условима кредитирања из тих средстава и о начину пословања овог фонда. Такође је неопходно да се привредно недовољно развијеним републикама и САП Косово обезбеђују потребна додатна средства из буџета федерације за финансирање друштвених и других служби.

Њихов бржи развој треба подстицати и стварањем услова за самоуправно удруживање и интеграционо повезивање производних, банкарских и других организација развијених и неразвијених подручја, стимулисањем разних облика заједничког удруживања рада и средстава на бази заједничких програма и планова развоја и усмеравањем иностраних средстава, полазећи од тога да под одређеним условима привредно недовољно развијене области имају приоритет у њиховом коришћењу, итд.

Треба доследно реализовати политику СКЈ која се тиче посебног третмана САП Косово у односу на привредно недовољно развијене републике с обзиром на виши степен неразвијености Покрајине и стварати друштвене и материјалне услове за њен бржи развој.”

У Резолуцији *XI конгреса СКЈ (1978. године)* под насловом „Задаци СК у развоју социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа у материјалном и друштвеном развоју” пише:

„1. Једанаести конгрес истиче потребу да се Савез комуниста енергично ангажује у правцу: [...]

– јачања материјалне основе и других услова равноправности и за свестран материјални и културни развој и слободну афирмацију свих народа и народности, република и покрајина социјалистичке самоуправне заједнице и у оквиру тога смањивања а разлика у нивоу развијености сваке привредно недовољно развијене републике, а посебно САП Косово у односу на просек земље;²⁴ [...]

„15. Бржи развој привредно недовољно развијених република, посебно САП Косова, један је од основних задатака и циљева нашег друштва у чему је потребно шире афирмисати улогу и одговорност удруженог рада. Треба нарочито настојати да се организације удруженог рада из привредно развијених и недовољно развијених подручја пословно повезују, различитим облицима удруживања рада и средстава, на доходовним основама, на бази заједничких интереса, а у функцији бржег развоја привредно недовољно развијених република и САП Косово, што је и у интересу удруженог рада привредно развијених република и покрајина. Шира размена искустава у примени савремених достигнућа науке и технике и савремене организације рада мора постати у већој мери пут подстицања бржег развоја ових република и посебно САП Косово.

Савез комуниста ће се залагати за развијање начина финансирања и повећања ефикасности подстицајних мера друштвене заједнице у остваривању политике бржег развоја привредно недовољно развијених република и САП Косово, првенствено уз потпуну мобилизацију сопствених снага и повећану одговорност самих радних људи и удруженог рада у неразвијеним републикама и САП Косово. Савез комуниста сматра да треба брижљивије и уз ширу стручну помоћ кадрова удруженог рада и нашег друштва остваривати циљеве планова друштвено-економског развоја и у том смислу усмеравати средства инвестиција и обезбедити већу рентабилност инвестиционих улагања. Планом утврђеним мерама за брзи развој привредно недовољно развијених република и покрајина, као и поменутих и сличних посебним допунским мерама, треба обезбедити најбржи развој САП Косова. Одговорни органи република и покрајина треба да носе друштвену одговорност зато да средства Фонда федерације буду успешно употребљена за циљеве за које су дата. Ти циљеви треба да буду усклађени с друштвеним плановима развоја република и покрајина и југословенске самоуправне заједнице као целине.

Неопходно је стално пратити остваривање договорене политике бржег развоја привредно недовољно развијених република и САП Косово и предузимати одговарајуће акције и мере за њено остваривање.

За период од 1981. до 1985. године треба благовремено донети критеријуме за одређивање степена развијености република и аутономних покрајина и на тој основи утврдити обим и квалитет мера подршке. На основу тих критеријума утврдиће се које ће се републике и аутономне покрајине сматрати привредно недовољно развијеним у периоду после 1980. године.

²⁴ *Једанаести конгрес Савеза комуниста Југославије: документи*. Комунист, Београд 1978, стр. 461.

Једанаести конгрес СКЈ указује да, због димензија и специфичности заостајања у наредном периоду бржи развој САП Косово, који би обезбедио почетак смањивања релативних разлика, представља значајан проблем складнијег, равномернијег и стабилнијег развоја целе земље.²⁵

Резолуција *XII конгреса СКЈ (1982. године)* – „Задачи СКЈ у развоју социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа у материјалном и социјалном развоју друштва”, садржи следеће ставове:

„1. Дванаести конгрес Савеза комуниста Југославије сматра да је главни друштвени задатак на садашњој етапи развоја одлучно остваривање даљих промена у друштвено-економским односима, на основу Програма СКЈ, Устава СФРЈ и Закона о удруженом раду. Конгрес захтева да се комунисти, организације и руководства СКЈ у развијању социјалистичких самоуправних друштвено-економских односа и у материјалном и социјалном развоју друштва, одлучно и доследно боре за остваривање следећих битних праваца: [...]

– за јачање материјалне основе и других услова неопходних за даљи свестран развој свих народа и народности, социјалистичких република и социјалистичких аутономних покрајина, за бржи развој привредно мање развијених република и најбржи развој САП Косово у односу на просек земље, уз све већу улогу удруженог рада у остваривању такве политике.”²⁶ [...]

„21. СКЈ ће се и даље одлучно залагати за остваривање политике бржег развоја привредно мање развијених република и најбржег развоја САП Косово, као једног од трајних и заједничких интереса и циљева друштвено-економског развоја свих република и аутономних покрајина и Југославије као целине. Основни пут остваривања политике бржег развоја привредно мање развијених република и најбржег развоја САП Косово треба да буде ослањање на сопствене снаге. Систем подстицања бржег развоја ових подручја треба тако усаглашавати да се он у све већој мери заснива на ширем самоуправном удруживању рада и средстава на доходним основама и на заједничким интересима организација удруженог рада из свих република и аутономних покрајина. Поред ангажовања средстава Фонда федерације и других подстицајних мера то треба да се остварује удруживањем рада и средстава, повећањем ефикасности удружених средстава, одређеном преоријентацијом у привредној структури и вишим степеном продуктивнијег запошљавања. Неопходно је остваривати најбржи привредни развој САП Косово и на тој основи смањивати разлике у развијености у односу на просек земље.

Комунисти у одговарајућим самоуправним и друштвеним органима привредно мање развијених република и САП Косово одговорни су за то да се средства Фонда федерације и допунска средства за финансирање друштвених служби наменски употребљавају и рационално користе за циљеве за које су дата. Употреба тих средстава мора бити усклађена с друштвеним плановима и под ефикасном друштвеном контролом.

²⁵ *Једанаести конгрес СКЈ. Документи.* Комунист, Београд 1978, стр. 468–469.

²⁶ *Дванаести конгрес СКЈ. Документи.* Комунист, Београд 1982, стр. 81–82.

До половине текућег планског периода требало би донети објективизирани критеријуме за утврђивање степена развијености република и аутономних покрајина.²⁷

XIII конгрес СКЈ (1986. године) у резолуцији „Задаци СК у развијању социјалистичког самоуправног друштвено-економског односа и политичког система социјалистичке самоуправне демократије” у одељку „Задаци СК у економском и научно-техничком развоју”, а под тачком 7, утврдио је основе политике регионалног развоја и развоја привредно недовољно развијених социјалистичких република и САП Косова на следећи начин²⁸:

„Савез комуниста ће се залагати да се политиком равномернијег регионалног развоја, као саставним делом укупне развојне политике и Програма стабилизације, најрационалније остварују стратегија и политика развоја земље и тако обезбеђују услови за оптимално коришћење материјалних и људских потенцијала и свих других могућности економског и социјалног развоја. Политика регионалног развоја треба да буде усмерена нарочито на повезивање и удруживање рада и средстава организација удруженог рада, самоуправну поделу рада, специјализацију и кооперацију, повећавање производње и извоза и све шире укључивање наше привреде у међународну поделу рада.

Трајно опредељење и непосредна обавеза чланова, организација и руководства СК јесте да се доследно ангажују за успешно остваривање политике бржег развоја привредно недовољно развијених република и најбржег развоја САП Косово. Максималним ослањањем на сопствене снаге, удруживањем рада и средстава, као и подршком целе наше заједнице, и рационалним коришћењем материјалних средстава, створити услове за бржи развој производних снага у привредно недовољно развијеним републикама и САП Косово. То је наш заједнички циљни интерес, јер се тиме обезбеђује материјална основа равноправности народа и народности Југославије, уједначују материјални услови друштвеног живота и рада радних људи и обезбеђује складнији и ефикаснији развој југословенске привреде као целине.

Подстицање бржег развоја привредно недовољно развијених република и најбржег развоја САП Косово треба да се превасходно темељи на самоуправном удруживању рада и средстава на доходовним основама и на заједничком интересу организација удруженог рада и свих република и покрајина. Решењем привредног система и мерама економске политике неопходно је јаче подстицати процес удруживања у целини, а посебно коришћење у те сврхе средстава Фонда федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених, као и другим мерама развојне и економске политике. Овај Фонд федерације треба да се трансформише тако да радници у организацијама удруженог рада имају одлучујућу улогу у одређивању намене средстава Фонда и њихове ефикасне употребе уз сношење одговорности и пословног ризика.

²⁷ *Истио*, стр. 98–99.

²⁸ *13. конгрес СКЈ. Документи*. Комунист, Београд 1986, стр. 127–128.

Развој САП Косова захтева највећу пажњу и подршку целе југословенске заједнице. Зато је потребно утврдити одговарајућа решења у систему и развојној политици и предузети најефикасније мере ради најбржег развоја САП Косово и остваривања задатака утврђених Платформом ЦК СКЈ о Косову. Такав однос према САП Косову посебно обавезује комунисте и све друге субјективне чиниоце у овој покрајини да улажу максималне напоре како би се што рационалније користила материјална средства која читава заједница издваја за њихов развој.

Комунисти у самоуправним и друштвеним органима привредно недовољно развијених република и САП Косово одговорни су за то да се средства Фонда федерације и допунска средства за финансирање друштвених делатности наменски употребљавају и рационално користе за циљеве за које су дата. Употреба тих средстава мора бити усклађена с друштвеним плановима развоја.

Полазећи од Друштвеног плана развоја земље у периоду 1986–1990. године и прописа који се доносе ради његовог остваривања, неопходно је утврдити и реализовати све потребне мере и активности за превладавање релативног заостајања привредног развоја територије СР Србије ван територија социјалистичких аутономних покрајина.

За даље остваривање политике бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина треба благовремено утврдити критеријуме и показатеље за дефинисање степена привредне развијености.”

Планови друштвеног развоја

План 1947–1951. Политика територијално равномерног развоја водила се и пре Првог петогодишњег плана – у периоду обнове²⁹. У члану 5 Првог петогодишњег плана пише³⁰:

„Осигурати брзи темпо развитка привредно заосталих република и отклонити последице неравномерног развитка.”³¹

Годишњи планови за 1952, 1953, 1954, 1955, 1956. и 1957. не садрже посебно формулисане циљеве регионалног развоја.

²⁹ „Изградивши на основи правилног решења националног питања своју заједничку домовину, федеративну народну републику, народи Југославије могли су и на победи у рату и на победи постигнутој у привредној, друштвеној и културној обнови, на самом делу проверити користи које овакво решење националног питања доноси, како сваком народу посебно, тако и њиховој заједници. Већ у двогодишњем периоду обнове, народи чија је привреда била заостала, уверили су се у помоћ коју им пружа заједница да би се што пре савладала њихова заосталост, да би се што пре отклониле последице неравномерног развитка привредног и културног живота појединих народа. Помоћ коју држава као целина пружа привредно мање развијеним народним републикама, а у циљу да се ликвидира њихова заосталост доноси непосредне користи и развијеним републикама и јача цела заједница.” (*Закон о Петогодишњем плану развоја народне привреде Федеративне Народне Републике Југославије у годинама 1947–1951*, издање Савезне планске комисије, Београд 1947, стр. 46).

³⁰ *Истио*, стр. 70.

³¹ „Стара се Југославија развијала по законима неравномерног развитка који важи за све капиталистичке земље. Као последица тога, имамо велике разлике у ступњу привредног и културног развитка појединих народних република и грубе диспропорције у цијелој привреди.” Експозе председника Савезне планске комисије Андрије Хебранга [*Истио*, стр. 23].

План 1957–1961. Четврти по реду, од пет економско-политичких циљева које дефинише овај средњорочни план јесте: „Помагати развој привредно неразвијених подручја”³².

Планови за 1962, 1963, 1964. и 1965. не садрже експлицитно дефинисане циљеве регионалног развоја.

План 1966–1970. У другој глави (Основни економско-политички циљев и основе развоја) у тачки 1 (Основни економско-политички циљев и) дефинишу се, између осталог, и циљев и регионалног развоја:

„– Убрзан развој недовољно развијених република и крајева, ради смањења разлика у степену развијености.

Недовољно развијена подручја треба да се у периоду од 1966. до 1970. године развијају брже од просечног развоја Југославије у целини.

Бржи развој недовољно развијених подручја представља један од оних циљева плана чије остваривање доприноси даљем динамичном и усклађеном развоју привреде и друштва у целини, као и сталном јачању материјалне основице равноправности наших народа.

Обезбеђење бржег развоја недовољно развијених република и покрајина представља интерес свих народа Југославије па стога и трајан задатак федерације да ствара такве услове привређивања који ће омогућити бржи развој ових подручја.”³³

План 1971–1975. „Бржи развој сваке економски недовољно развијене републике, а посебно САП Косово”³⁴ спада у основне циљеве и задатке развоја у друштвеном плану Југославије.

„Политика развоја Југославије полази од тога да стопа раста друштвеног производа недовољно развијених република и САП Косово заједно буде већа за око 25% од стопе раста друштвеног производа целе земље, уз бржи развој сваке економски недовољно развијене републике. Најбржи развој треба да оствари САП Косово.

Уз врло динамичан развој привредних и других делатности, предвиђа се значајна измена привредне структуре тих подручја у складу са специфичним условима, релативно брже запошљавање и радно ангажовање становништва и ван тих подручја и значајно повећање његовог образовног и здравственог нивоа.”³⁵

„6. На основу пораста производње и продуктивности рада повећаће се доходак и побољшаће се услови живота радних људи у економски недовољно развијеним републикама и САП Косово. Учешће недовољно развијених република и САП Косово у укупном друштвеном производу повећало би се у 1975. години према стању у 1970. години за око два поена.

³² Друштвени план привредног развоја Југославије од 1957–1961. године, Први део, глава I, *Службени листи ФНРЈ*, бр. 53 од 25. 12. 1957, стр. 1030.

³³ Друштвени план развоја Југославије од 1966–1970. године, *Службени листи СФРЈ*, бр. 28, од 13. 7. 1966, стр. 477.

³⁴ Друштвени план Југославије за период од 1971. до 1975. године, друга глава (Друштвено-економски развој у периоду од 1971. до 1975. године), тачка 1 (Основни циљев и и задаци развоја), *Службени листи СФРЈ*, бр. 35, од 6. 7. 1972, стр. 692.

³⁵ *Службени листи СФРЈ*, бр. 35, од 6. 7. 1972, стр. 693.

Овакав пораст омогућиће смањивање релативних разлика у степену развијености између развијених и недовољно развијених подручја. Уз претпостављену ефикасност улагања, оцењују се да ће та подручја у 1975. години достићи ниво од око 63% просечног друштвеног производа по становнику Југославије, односно ниво Југославије из 1968. године.”³⁶

План 1976–1980. Друштвени план Југославије за период од 1976. до 1980. у првом делу (Заједнички интереси и циљеви друштвеног и економског развоја) међу основне циљеве друштвеног и економског развоја (у глави 1) убраја и:

„– бржи развој сваке привредно недовољно развијене републике, а најбржи САП Косова од просечног развоја целе земље, ради смањивања релативних разлика у степену њихове развијености у односу на степен развијености земље у целини, посебно код САП Косова, што је битна претпоставка бржег и усклађенијег друштвено-економског развоја целе југословенске заједнице и равноправности народа и народности, република и аутономних покрајина; ...”³⁷

План 1981–1985. Овај друштвени план у првом делу (Заједнички интереси, циљеви и задаци друштвено-економског развоја Југославије) у глави 1 одређује да је један од заједничких интереса и циљева развоја и:

„(7) Складнији регионални развој земље, а у оквиру тога, бржи развој од просечног развоја целе земље сваке привредно недовољно развијене републике, а посебно САП Косово као изразито привредно недовољно развијене аутономне покрајине, ради смањивања разлика у степену привредне развијености у односу на просек земље, што је од посебног значаја за остваривање материјалне основе равноправности народа и народности Југославије, за уједначавање материјалних услова друштвеног живота и рада радних људи и за усклађенији развој привреде земље као целине.

Остваривање бржег развоја изразито привредно недовољно развијене САП Косово и смањивање разлика у нивоу развијености ове покрајине у односу на просек земље.”³⁸

План 1986–1990. У овом плану разликују се циљеви регионалног развоја од циљева бржег развоја привредно недовољно развијених република и покрајина. У првом делу (Заједничка развојна политика) у глави II (Заједнички интереси и циљеви друштвено-економског развоја), у тачкама 5 и 6, као циљеви утврђују се:

„5. Остваривање складнијег регионалног развоја

Потпунијим коришћењем расположивих ресурса и могућности сваког подручја и стварањем услова за убрзање процеса удруживања рада и средстава, циркулације, самоуправне концентрације средстава и специјализације и поделе рада организација удруженог рада на јединственом југословенском подручју, омогућиће се постепене структурне промене у

³⁶ *Службени лист СФРЈ*, бр. 35, од 6. 7. 1972, стр. 703.

³⁷ Друштвени план Југославије за период од 1976. до 1980. године, *Службени лист СФРЈ*, бр. 33, од 23. 7. 1976, стр. 791.

³⁸ *Друштвени план Југославије: за период од 1981. до 1985. године*, Збирка савезних прописа, Службени лист СФРЈ, Београд 1981, стр. 11–12.

југословенској привреди, превладавање аутаркије у земљи и према свету, смањивање разлика у нивоу продуктивности рада, конкурентности и ефикасности привређивања. Организације удруженог рада ствараће и реализоваће заједничке програме развоја производње и извоза у технолошки интензивној производњи, као и другим делатностима које имају одређене погодности и предности у остваривању услова за равномернији регионални развој целе земље.

У оквиру заједничке политике друштвено-економског развоја земље, мерама економске и развојне политике ствараће се услови за заустављање релативног заостајања у привредном развоју територије СР Србије ван територија социјалистичких аутономних покрајина.

6. Бржи развој привредно недовољно развијених република и САП Косово ради смањивања разлика у степену њихове развијености у односу на просечан ниво развијености земље.

У оквиру заједничке политике друштвено-економског развоја земље, ствараће се услови за бржи развој производних снага сваке привредно недовољно развијене републике и посебно најбржи развој САП Косова, ради смањивања разлика у нивоу развијености и условима живота и рада радних људи у односу на просечан ниво развијености у целој Југославији. Остваривање политике бржег развоја привредно недовољно развијених република и САП Косово вршиће се ослањањем на сопствене снаге, удруживањем рада и средстава, подстицањем развоја производних снага привредно недовољно развијених република и САП Косово средствима Фонда федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина, допунским средствима из буџета федерације и другим договорно утврђеним мерама у складу са заједничким интересима и реалним могућностима привреде целе земље.³⁹

План 1986–2000. Овај дугорочни друштвени план Југославије разликује циљеве регионалног развоја од циљева бржег развоја привредно недовољно развијених подручја:

„8. Складнији регионални развој

– складнији регионални развој и рационалнији просторни размештај производних снага у оквиру друштвено-политичких заједница и целе земље потпунијим коришћењем расположивих услова и могућности сваког подручја.

Тежишни правци остваривања регионалног развоја:

- вођење активне политике равномернијег регионалног развоја и стварање услова за знатно већу ефикасност коришћења производних снага, већу запосленост радно способног становништва, бржи раст укупне друштвене продуктивности рада, висок степен поделе рада и удруживања рада и средстава на самоуправној основи, успостављање миграције радне снаге, вођење активне популационе политике, рав-

³⁹ *Друштвени план Југославије од 1986. до 1990. године*, Библиотека Скупштине СФРЈ, коло XXII, свеска 10, Београд 1985, стр. 22–23.

номернији и успешан економски развој као материјалне основе равноправности свих народа и народности;

- отклањање диспропорција у структури привреде земље, пре свега: 1) смањивањем несклада у робно-новчаним односима; 2) повећањем економске размене с иностранством; 3) превазилажењем једностраности у индустријализацији и урбанизацији; 4) бржим развојем мале привреде, стамбено-комуналне привреде, свих видова саобраћаја и веза и интегралног транспорта; 5) бржим развојем агроиндустријског комплекса, а посебно развојем енергетике и одређених области примарне производње и производње која је носилац техничко-технолошког прогреса; 6) потпунијим функционисањем репродукционо и економско повезаних система;
- убрзавање процеса удруживања рада и средстава и убрзавање циркулације и концентрације акумулације, специјализације и поделе рада на јединственом југословенском подручју, сагласно заједничкој економско развојној политици;
- реализација, на доходовним основама више заједничких програма развоја производње и извоза.

9. Бржи развој привредно недовољно развијених република и најбржег развоја САП Косово

- бржи развој привредно недовољно развијених република и најбржи развој САП Косово у функцији укупног привредног развоја земље и остваривање материјалне основе равноправности народа и народности Југославије;
- остваривање политике развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина представља један од трајнијих интереса и циљева друштвено-економског развоја република и аутономних покрајина и Југославије као целине;
- у оквиру заједничке развојне и економске политике водиће се активна политика смањивања разлика у степену привредне развијености привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина на јединственом југословенском подручју у односу на просек земље, како би се створили услови да се привредно недовољно развијене републике и САП Косово брже развијају и превазиђу степен привредно недовољно развијених, утврђен на бази договорених критеријума;

Остваривање овог циља обезбедиће се удруживањем рада и средстава, средствима фонда федерације, допунским средствима и применом осталих мера и активности предвиђених Дугорочним програмом економске стабилизације. Притом тежиште треба да буде на:

- интензивирању самоуправног удруживања рада и средстава и јачању непосредне улоге организације удруженог рада на целој територији Социјалистичке Федеративне Републике Југославије у остваривању политике бржег развоја привредно недовољно развијених република и најбржег развоја САП Косово;

- подстицању организација удруженог рада, посебно крупних, на бржем развијању процеса удруживања рада и средстава, улагања на доходним основама с развијених подручја која ће, уз боље коришћење расположивих производних и других потенцијала, а нарочито постојећих производних капацитета и изградњу нових у привредно недовољно развијеним републикама и САП Косово, допринети унапређивању њихове привредне структуре, повећању запослености и извоза;
- повећањем улоге фонда као институције федерације за кредитирање бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина у реализацији самоуправног удруживања рада и средстава;
- стварању услова мерама заједничке развојне и економске политике за најбржи развој САП Косово, уз максимално улагање властитих напора у оквиру развоја СР Србије и Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.⁴⁰

Циљеви регионалног развоја у односу на остале основне циљеве развоја

Из средњорочних и дугорочних планова може се уочити значај и специфична тежина циљева регионалног развоја у контексту укупних циљева развоја, као и промене у концепцији, стратегији и политици послератног друштвено-економског развоја. Анализа циљева⁴¹ прокламованих у плановима показује који су аспекти развоја (односно система!) уживали приоритет, и која су средства одвајана за њихово остваривање. Питање остваривања циљева захтева посебну пажњу. Треба подсетити да је укупан (па и регионални) развој у послератном раздобљу текао једним делом у складу с (прокламованим) циљевима, али исто тако да је имао и свој, од тих циљева релативно независан (аутономан) ток. У *Табели 1* приказано је како су рангирани циљеви регионалног развоја на скали „општих друштвених преференција” исказаних плановима средњорочног (и дугорочног) развоја који су покривали (или је требало да покрију) период од 1947. до 2000. године⁴².

⁴⁰ *Дугорочни друштвени план Југославије за период од 1986. до 2000. године*, Библиотека Скупштине СФРЈ, коло XXII, свеска 5, Београд 1985, стр. 34–36.

⁴¹ За аналитички осврт на досадашње циљеве регионалног развоја Југославије, остварене резултате у светлу тих циљева, као и предлог циљева и политике будућег регионалног развоја види: [Михаиловић 1979]. За анализу циљева регионалног развоја у протеклом периоду види и: [Baletić 1978], као и: [Vogunović 1974].

⁴² Табела представља унеколико модификован (допуњен за период после 1986. године) преглед циљева који је дао Трипо Мулина [Мулина 1982: 381].

Табела 1. Основни економско-политички циљеви и задаци у средњорочним и дугорочним плановима друштвено-економског развоја Југославије

	Редослед								
	1947–51.	57–61.	61–65.	66–70.	71–75.	76–80.	81–85.	86–90.	86–2000.
1. Изградња социјалистичког самоуправног друштвено-економског односа и привредног система	3	5	6	2	1		2	1	1
2. Економски развој (развој производних снага, привредни раст, ниво развијености) и ефикасности привређивања	1,2	1	1,5	5	2	2	3	2	3
3. Раст личне потрошње, животног и друштвеног стандарда	4	3	2	1	3	–	–	(2)	5
4. Складнији регионални развој, развој неразвијених подручја	6	4	4	3	4	4	4	5,6	8,9
5. Раст запослености и промене економске структуре становништва	–	–	–	–	5	–	–	4	4
6. Јачање одбрамбене способности земље	2	–	–	–	6	5	6	8	11
7. Изградња кадрова, развој образовања и науке, примена научних и техничких достигнућа	5	–	–	7	–	–	–	(2)	6
8. Економски односи с иностранством	–	2	3	6	–	3	4	3	2
9. Стабилизација привреде	–	–	–	4	2	2	1	–	–
10. Унапређење и заштита животне и радне средине	–	–	–	–	–	–	–	7	10
11. Унапређење функционисања система робних резерви	–	–	–	–	–	–	–	–	7

ЈЕЗИК И САДРЖАЈ ЦИЉЕВА РЕГИОНАЛНЕ ПОЛИТИКЕ

Сва државна уређења ... имају свој сопствени говор,
као да је свако од њих живо биће:

*један је његов демократије, други олигархије, а трећи монархије;
... А оно државно уређење, дакле, које говори својим сопственим језиком,
једнако бојовима и људима, и сходно његовом језику управља
своје практично деловање, увек је берићесто и стабилно,
али ипак ако покушава да имитира неко друго уређење.*

Платон, Пето писмо (321d–322a), у: [Platon 1988: 121].

Језик политике

У првим поглављима ове студије циљ истраживања био је да се утврде стварне (квантификабилне) промене у степену и структури развијености југословенских република и покрајина и да се самеравањем резултата и трошкова регионалног развоја у Југославији установи његова глобална ефикасност. Сврха овог („квалитативног“) поглавља је да се разјасне глав-

не тенденције промена у југословенском регионалном развоју у четири и по деценије постојања „друге” Југославије, да се оцене њихов смер, интензитет и брзина кретања и да се тражи објашњење за њихов значај у односу на вредност (прокламованих) циљева. При томе, основна претпоставка истраживања је била да се, путем анализе садржаја циљева регионалног развоја, главни правци, „стремљења ’нашег’ времена” у том домену, могу означити променама у стилу и речнику оних који имају (или су имали) власт у рукама.

Уколико претпоставка не би била ваљана, говорило би се само о циљном церемонијализму, *рийтуалу који њ треба да заведе, а не да њ поведе*⁴³. На питање да ли то значи да су прокламовани циљеви регионалног развоја били само испразна реторика, тешко је аподиктички потврдно одговорити. Тачније: они су можда били и то, али, очигледно, нису били само то. Несумњиво да се могу тумачити и као покушај производње (*нове*) *сйварности* (вербализација чина), или сурогата за (жељену *нову*) *сйварности*. У условима опште нетранспарентности и амбивалентности тешко је дати тачан одговор. Лакше је постављати питања, а њих је много, и на сва се, вероватно, условно може потврдно одговорити. Циљеви регионалног развоја могу да буду и реторика и замена за акцију, али могу и да ефикасно утичу на реалне промене на регионалној сцени. Они, међутим, несумњиво крију и неке друге димензије.

Садржина циљева регионалног развоја, наиме, није само манифестна (и често заиста само декларативног карактера), већ и латентна. Утолико је важнија; формулација циљева је и одраз (не увек експликованих) реалних *интереса*, специфичних регионалних мотива, односно конфигурације регионалних снага⁴⁴.

Овде је реч о регионалном питању: циљеви (дефинисани у програмима) и акције (као одговори на то питање) инспирисани су различитим мотивима. Извор терминологије мотива јесте речник мотива који актери користе у специфичним ситуацијама⁴⁵. На пример, у многим секторима урбане Америке 20. века очигледно доминирају индивидуалистички, сексуалистички, хедонистички и пекунијарни (новчани) речници мотива. У Југославији после 1945. године (као примарно политичком, односно идеолошком друштву), у већој или мањој мери, преовлађују следећи речници мотива: колективистички, пуританистички, аскетски (појединачно жртвовање за „више” опште циљеве), немонетарни (натурални: употребна, а не прометна вредност), кооперативистички (насупротив конкуренцијским), егалитаристички итд.

Потребно је узети све терминологије мотива и лоцирати их као речнике мотива у историјске епохе и конкретне ситуације. Мотиви се разликују у садржају и карактеру у зависности од историјских епоха, социјеталних структура, институционалне специфичности ... Кад је реч о односу

⁴³ О механизмима мобилизације у револуционарним комунистичким друштвима види у зборнику: [*Change in Communist Systems* 1970].

⁴⁴ „Сваком односу снага је својствено да се скрива као такав и да постиже своју сопствену снагу само зато што се крије да је такав” [Бурдије 1991: 18].

⁴⁵ Овде су то: устав, партијски програми, конгресни документи итд. (видети први део овог рада).

„У развоју језика КПЈ/СКЈ могу се уочити *четири* основна периода:
Први период се отприлике завршава у раздобљу од раскида с Коминформом до увођења самоуправљања. Прагматички га карактерише у лексци коминтерновска терминологија, знатно је учешће војне терминологије, приметан је емоционални набој, слика света је доста црно-бела, али се поруке упућују и истомишљеницима и неистомишљеницима на начин који тежи да убеди. Синтаксу одликује релативно кратка и јасна реченица.

Други период траје отприлике до доношења новог програма СКЈ. Прагматички га одликују напуштање коминтерновске терминологије, увођење самоуправне терминологије, знатно ублажавање емоционалног набоја, поруке се и даље упућују и истомишљеницима и неистомишљеницима, али се тежиште помера ка истомишљеницима. Синтаксички, реченице постају дуже, сложеније и нејасније.

Трећи период је онај у који се улази шездесетих година. Прагматички га одликује самоуправна терминологија, нагао раст учешћа економске терминологије, уношење терминологије из других стручних језика, јачање учешћа таутологија, фраза и тривијалности и опадање емоционалности исказа. Порук се упућују све више истомишљеницима и то све више истомишљеницима једнаким или вишим по рангу. Функција је претежно идентификација унутар групе. У порукама упућеним неистомишљеницима, уочава се тенденција да се неистомишљеници третирају као непријатељи. Синтаксички посматрано, реченице постају дугачке, запетљане, често тешко разумљиве или потпуно неразумљиве. Примећује се склоност ка уношењу бројних нових речи за већ познате појмове и институције. ... *Последњих* неколико *година*, са сменом генерација у нашој политици и с већ познатим дезинтеграционим процесима, јављају се неке нове одлике. Прагматички посматрано долази до разбијања некада јединствених денотата и конотата, поруке се све више упућују нижима по рангу и нечлановима, а када је реч о неистомишљеницима, уочава се распад парадигме обраћања као непријатељима, јер се све чешће јављају искази којима се неистомишљеници убеђују, емоционалност исказа расте. Синтаксички посматрано, искази се у делу политичког говора битно поједностављују.

групама. Денотати се крећу од више техничке дефиниције која подразумева оправдану централизацију одређених система или склопова поступака због технолошких, економских и управних разлога до више политичке дефиниције неоправдане концентрације политичке моћи у једном центру, у нашем случају Београду и савезној администрацији. Конотати се пак крећу од сасвим позитивних до сасвим негативних вредносних елемената везаних за термине централизам и централизација. У развоју денотативних и, посебно, конотативних, углавном негативних значења термина централизам могу се уочити времена појављивања појединих од тих значења у одређеним друштвеним групама. На пример, термин централизам добија прве негативне денотате након увођења самоуправљања, дакле, почетком педесетих година, а изразито негативне конотате тек знатно касније, током расправа о уставним амандманима почетком седамдесетих година. Карактеристично је и да ни денотати ни конотати нису апсолутизовани већ увек мерени у односу на средину на коју се примењују пратећи државне (републичке и покрајинске) границе односно националне границе. Илустративно је то што се, рецимо, *централизација* неког производног, образовног, управног или услужног *система* или *подсистема* унутар *граница* *једне* *републике* *сматра* *позитивним* *по* *стојунком*, *а* *централизација* *на* *југословенском* *нивоу* *негативним* *по* *стојунком*.” (курзив Ч.О.) [Рајић 1988: 2–3].

... Посматрано у оквирима Југославије, тај најновији период није подједнако дистрибуиран по свим републикама и покрајинама, већ се могу уочити и одређене разлике” [Рајић 1988: 15].

У том контексту југословенски циљеви регионалног развоја били су дефинисани на основу следећих мотива⁵¹:

- а) *Хуманистички*. Хуманистички мотиви проистичу из осећања моралне солидарности људских бића и жеље да се помогне онима који су имали мање среће у животу. У Југославији је морална и хуманитарна обавеза имала и важну политичку димензију. Неки од неразвијених подручја земље носили су велики терет борбе у Другом светском рату те се сматрало да њихови развојни напори заслужују посебну пажњу. У пракси, међутим, у неким крајевима често је посебна пажња посвећивана онима који су за време рата били на супротној страни, али које је требало придобити за „нову власт”.
- б) *Национални*. Национални мотив солидарности сматрао се важним не само због вишенационалне структуре земље, већ и због тога што су се нивои развијености појединих нација знатно разликовали па је био прокламован принцип федерализма насупрот централистичкој политици. Истицало се да је „материјална основа равноправности народа” – поред политичке и правне – допуна, односно претпоставка стварне националне равноправности.
- в) *Социјални и социјалистички*. На став према помоћи неразвијенима утицала је и жеља да се у Југославији (из)гради социјализам. То је најчешће изражавано формулацијом једног од стратешких циљева регионалног развоја: „уједначавање материјалних услова друштвеног живота и рада радних људи”. У социјализму се примењује принцип расподеле према раду, али да би он могао „правично” да функционише нужни су трансфери из развијених у неразвијена подручја, што је претпоставка за примену тог принципа и отуд интензивнија улагања у „развој производних снага” у „заосталим” регионима која су – према очекивањима социјалних инжењера – аутоматски требало да доведу и до егалитарније међурегионалне расподеле резултата развоја.
- г) *Економски*. Овај мотив се може сажети у став да је помоћ неразвијенима (и) *интерес* развијених подручја, што се може и квантификовати помоћу такозваног *регионалног мултипликатора*. Економски мотив се јавља у различитим интерпретацијама, на пример, као примена модела међународних односа *Север–Југ*, а формулише се у циљевима регионалног развоја као „што усклађенији развој привреде као целине”, „валоризација свих ресурса”, „стабилност развоја целе земље”, „брз и ефикасан развој привреде у целој земљи”, „структурне промене”, „шире тржиште веће апсорпционе моћи”, „укључивање у међународну поделу рада”, итд.

⁵¹ Реч је о више мотива, јер регионални проблем није само економско него и питање међунационалних и међурегионалних односа.

У читавом послератном раздобљу *равномерности* је дефинисана као основни стратешки циљ регионалног развоја Југославије⁵². У условима наслеђене опште неразвијености, одмах после рата, питање територијалне неравномерности решавало се у склопу општег плана *индустријализације* схваћеног као социјалистички *метод модернизације*. Уопште, и у формулисању циљева регионалног развоја евидентна је револуционарна социјалистичка *игеологија*. Важна специфичност социјалистичког друштвено-економског система састоји се у његовом свесном обликовању, на супрот мањој или већој спонтаности (органском расту) претходних система, тим пре ако је социјалистичка привреда инаугурисана свесном политичком – револуционарном – акцијом. Социјалистичка привреда има (и) значајне метаекономске задатке (који нису постављани ранијим привредама као непосредан захтев): да буде *правична* (неексплоататорска), да обезбеђује *једнакост* ... Остваривање тих задатака највећим делом детерминисано је достигнућем степеном и структуром економске развијености. Тај елемент указује на нужност уважавања генетичког аспекта у функционисању социјалистичке привреде. С друге стране, та привреда је и телеолошки импрегнирана. Она је, дакле, дефинисана помоћу *телеолошког* принципа (у смислу трансценденције постојећег), а затим, у њу је нужно уграђен *јенетички* принцип, принцип економске ефикасности. На тој фундаменталној *антинормији* почива социјалистичка привреда, а онда и читав систем.

Социјалистичка *есхаиологија* подразумева понашање које је сврсисходно, у смислу интенционалног стремљења ка неким циљевима у области појединачног и колективног људског деловања. Овде је реч о регионалном развоју. Формулисање циљева регионалног развоја спада у домен ставова. То је ваннаучни домен, јер су *ставови* засновани:

1. *на интересу* (који произлази из разлика у степену и структури развијености региона) и
2. *на дојми*, визији или вредности које обично имају корен у идеологији⁵³.

Таква вредност је и *једнакост*, у овом случају дефинисана као међурегионална једнакост (равномерност).

У вези са ставовима су и квалификативи (равномеран, брз, бржи) који иду уз основни појам (развој региона). *Развој* је вишедимензионалан феномен; и његови циљеви одређени су као интенционално кумулативни циљеви, па су најчешће и контрадикторни.

⁵² Поимање основних детерминанти стратешког циља регионалног развоја током последњих четрдесетак година знатно се мењало: амендирањем или редефинисањем новим уставима (кооперативни) федерализам је комбинован с елементима (конфликтног) конфедерализма; национална равноправност умногоме је поистовећена с равноправношћу република и покрајина и слично. Промењени су значајно и нагласци у компонентама укупног развоја (социјална – национална; политичка – економска ...), а у економској сфери коренито су се променили и концепт развоја и системски оквири (централноплански, тржишно-плански, „договорни”, „тржишни”...). Све то, поред низа других чинилаца, условило је да се основни циљ регионалног развоја у појединим фазама остваривао на различит начин, у различитом (друштвеном, политичком, економском ...) амбијенту.

⁵³ О регионалним идеологијама видети у: [Михаиловић 1990: 10, 33, 59–61, 65, 74, 181, 225].

Анализом садржаја⁵⁴ циљева регионалног развоја долази се до закључка, према коме, без обзира на разлике у њиховим формулацијама, основни трендови у садржају поруке (равномерност) остају непромењени⁵⁵. Мењају се донекле пропагандне технике које се употребљавају у тим порукама (а везане су за „фазе развоја” којима доминирају унеколико различите теме које носе пропагандне поруке: ликвидација заосталости, братство и јединство, супериорност самоуправљања као најхуманијег друштва, солидарност, узајамност ...). Од врсте теме зависи и емоционална обојеност делова или читаве поруке. Оне су, углавном, неемоционалне, сувопарне, незанимљиве ... Са становишта читљивости, разумљивости порука – њих карактеришу бројни „шумови”, односно *редундансе*. Бирократски језик је њихово основно стилистичко обележје.

Циљеви регионалног развоја као вербализација политичког чина

Речи се, у најмању руку, могу сматрати доказом (револуционарне) намере. Интенција је већ, условно, део акције⁵⁶. У том смислу и формулисање циљева регионалног развоја може се сматрати вербализацијом чина, а они се дефинишу у оквиру политике регионалног развоја, дакле, реч је о вербализацији политичког чина. И сама вербализација јавља се као политички чин, као извршење (*џерформанса*).

Временом вербализација постаје све интензивнија. Очигледно да расте општа *расиричаноси*⁵⁷; све више речи лети околу, влада својеврсна тиранија речи: *ноосфера* је у опасности да буде загађена као што су то већ атмосфера, биосфера и геосфера.

⁵⁴ О анализи садржаја видети у: Bernard Berelson. *Content Analysis in Communication Research*, Free P. Lasswell, Glencoe Ill. 1952; Harold D. Lasswell, Nathan Leites et al. *Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics*, Cambridge, Mass. 1965 (прво издање: Stewart, New York 1949); (Revolution and the Development of International Relations. Hoover Institute Studies, Stanford, Calif., Stanford U. P., Series C: Symbols: № 1. The Comparative Study of Symbols. An Introduction, by Harold D. Lasswell et al., 1952; № 2. The Prestige Papers: A Survey of their Editorials, by Ithiel Pool, 1952; № 3. Symbols of Internationalism, by Ithiel Pool, 1951; № 4. Symbols of Democracy, by Ithiel Pool, 1952); Donald V. McGranahan. *Content Analysis of the Mass Media of Communication*. In: *Research Methods in Social Relations*, ed. by Marie Jahoda, Morton Deutsch and Stuart W. Cook. Dryden Press, New York 1951, стр. 539–560; Branko Petranović. О примени metoda анализе садржаја у савременој историји. У: *Prilozi za istoriju socijalizma 7*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1970, стр. 251–257; Vojin Milić. *Sociološki metod*, 2. izdanje, poglavlje XI Analiza sadržaja, Nolit Beograd 1978; стр. 571–598; Mladen Zvonarević i Slavko Kljajić. Komparativna analiza sadržaja novina „Borbe” i „New York Timesa”. У: *Zbornik saopćenja i plenarnih predavanja / II kongres psihologa SFR Jugoslavije*, Zagreb 6–8. II 1964. Društvo psihologa SR Hrvatske, Zagreb 1966; Stjepan Gredelj. *S onu stranu ogledala: istraživanje promena modela komunikacije u jugoslovenskom društvu na osnovu analize sadržaja pisanja listova Borbe i Politike u periodu od 1945. do 1975. god.*, Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, Beograd 1986; Rudi Stojak. *Metoda analize sadržaja*, Institut za proučavanje nacionalnih odnosa, Sarajevo i Grafičar, Tuzla 1990.

⁵⁵ На почетку сваког планског периода наводи се исти принцип (једнакост) на коме су засновани циљеви регионалног развоја. Разлог понављању може бити што се циљеви не остварују, или што се на почетку сваке фазе развоја поновљају пре детаљније „фазне” разраде.

⁵⁶ Испитивањем интенције испитује се (замишљена или остварена) релација *циљ*:(*средств*о):*резултат* и однос *теорија*:*пракса*.

⁵⁷ Видети: [Данојлић 1977: 7–11].

Међутим, постоје и школе политичке философије чије су *доктрине засноване на одбацавању речи*. Илустративан је пример из старе Кине: *конфуџијевци* су сматрали да партиципативни обрасци ритуализованог понашања посредују и интернализују вредности хармоничније и с мање противречности него што то чини вербални императив. *Таоисти* се повлаче с осећањем одвратности од монструозне грађевине фикција, конфузија и лажи које речи садрже, да би следили антиполитику трансценденције.

За разлику од њих *револуционари* одбацују свет (реалност) и следе политику трансценденције постојећег. Живот се, међутим, томе опире, а том опирању треба се супротставити са све више речи, јер се верује у вербализацију као чин⁵⁸. Револуционарна реторика има изузетан значај, а револуционарни императив постаје све више вербални императив⁵⁹.

Тиме и реч све више маскира моћ (а нарочито њену злоупотребу) и служи као демагогија, врши улогу фикције, нестварног, замишљеног, идеолошког. У монистичком друштву говор је редукован на чин моћи. Власт се понаша као да зна шта појединци (сви други) желе, намеравају – она „посредује” једнодушно холистички серију жеља, воља, намера кроз фикцију, метафору – каква је, на пример, *брајсџиво-јединство*. Значења метафора су увек пренесена, односно посредована званичним тумачима, који често и не знају њено пуно значење него (гебелсовским) понављањем желе да је конституишу као реалност (augmented reality), или у случају планске хетерогеније циља – да замагле реалност. При томе је небитно да ли је раскорак између речи и дела намеран или ненамеран⁶⁰. Овлашћени *произ-*

⁵⁸ АгитПроп = агитација и пропаганда!

⁵⁹ „Волунтаристичко поигравање језиком, ... показало се (као), свесно или несвесно језичко опсенарство којим су у ново и привлачно називно рухо одевани, махом, политички промашаји.”

„Реторичка, вербална, револуција – сурогат је за стварне промене. Јер ... (њени) његови протагонисти верују, или настоје убедити друге, да се мењањем речи заправо мења и свет.”

„Политичка инструментализација језика заснива се, пре свега, на телеолошком избору одређеног слоја лексике и фразеологије, и њиховој диригованој семантизацији, како би се остварили потребни ефекти жељене експресивности. Критеријуми ове пожељности нису, наравно, константни већ се мењају и прате ритам и смер промена политичких опција и конјунктура, а крећу се у распону од помне, систематске евазије до програмиране, заглушујуће емфазе.”

„Евазивност језика политике у нас добро је позната и лако препознатљива, јер у мањој или већој мери обележава све његове развојне фазе током последњих деценија, а огледа се у претежно еуфемистичком називном прикривању и забашуривању праве природе и смисла појава и проблема са којима су се друштво и политика суочавали.”

„Вечно се, међутим, не може бежати и скривати иза застора безбедних, неагресивних речи и избалансираних формулација, јер такве маске пре или касније почињу спадати или бивати силом стргнуте, па је потребно прећи у офанзиву, предузети, бар вербални контра-напад против ружног лица стварности. Тада наступа раздобље емфазе. Креће се у убрзану, грозничаву потрагу за новим, по правилу јачим и експресивнијим изразима и стилским фигурама, како би се снажнијом, крепкијом речју превладала немоћ већ (зло)употребљених речи. ... Ефекти тог волунтаристички преусмераваног тона и интензитета политичког дискурса законито су, међутим, краткотрајни и скромни, јер прави проблем није у речима, већ у њиховом изгубљеном смислу. Између појединих кључних речи и њиховог релативно устаљеног денотата волунтаристички је прекинута и она минимална органска веза. Речи су одвојене од ствари. Оне измичу из уста, а ствари из руку” [Танасковић 1989: 296].

⁶⁰ Последице тога су „шекспировске”: *нема криваца, њојстоје само жртве*.

вођачи мейџоре истовремено су и једини опуномоћени *произвођачи* (творци) *мешморфозе* (преображаја); они су „одговорни за развој”. (Милован Ђилас: „Ми револуционари преобразили смо лице земље” [Ђилас 1983: 2]).

Када се једносмерна прозводња говора претвори у двосмерни комуникациони систем и унилатерално практиковање моћи у делању (акцији) претвара се у партиципативно (подељено) упражњавање моћи у политици. То означава прелаз од монистичког (у ствари претполитичког) у плуралистичко (аутентично политичко) стање. Кроз комуникацију се прихвата *ишуђа моћ као ограничење сојсйвеној*. Људи комуницирају помоћу језика и у том смислу језик („моћ језика”) се посматра као *йолийиена* (политика).

Језик је ефективан медијум политичке комуникације и акције, не зато што је неутралан, већ што је релативно неконтролабилан и тешко га је монополисати. Језик омогућава да се политика јавља као (по)дељена моћ. Неподељена моћ у том смислу јесте не-политика или *антиййолийика*, сама произвољност без правила понашања, где све зависи од воље диктатора. Таква апсолутна и једнодимензионална моћ не може вечно да траје: парадокс слободе нагрива (и коначно деструише) однос господар – слуга. Игра моћи постаје двосмерни комуникациони систем као нужно обележје било ког облика људске слободе. Тако моћ престаје да буде непосредна („гола”) и непосредована (*unvermittelt*).

Једнодимензионални владари могу да бирају између тога да остану такви владари какви јесу, или да престану да уопште буду владари. Осетљиви владари покушавају да избегну избор и могу да прихвате алтернативу да постану владари којима се и влада, да буду (и) грађани у политици. Револуционарни стратеги покушавају „грађанима” (тачније: поданицима) да наметну једнодимензионални избор и да им поричу алтернативу.

Концепт игре⁶¹ може да послужи као средство супротстављања репресивним тенденцијама језика, јер у игри – нема последње речи. Осим тога, за игру је потребно најмање двоје.

Револуција није игра за два играча; карактер језика као двосмерног комуникационог система тешко да се може помирити с револуцијом као једносмерним чином моћи. Стога се вербална стратегија, карактеристична за револуционара, састоји у редуковању тебе на избор између *ми* и *они*⁶² или чак *оно*. Тешко је, међутим, потпуно елиминисати другу особу из

⁶¹ Теорија игара бави се понашањем носилаца одлука (играча) у случајевима када те одлуке међусобно утичу на играче. Концепти теорије игара изведени су из „не-физичких” проблема, односно нису преузети из њутновске механике: „Игра је боља аналогија него машина. ... Постоје најмање два важна приговора која се могу упутити механицистичкој парадигми у економској науци. Један се састоји у томе да она претпоставља да су процеси у времену реверзибилни: тако искључује новину и еволуцију у систему. Иреверзибилност игре је очигледна. Акције у садашњости зависе од (про)цене неизвесне и непознате будућности. Кад би време било реверзибилно будућност би била сазнатљива као и прошлост. Привлачност игре и јесте у томе што производи новину и изненађење. Други приговор састоји се у томе што механицистичка парадигма не укључује у анализу машту и вољу индивидуалних актера” [Hodgson 1984: 161].

⁶² Политика поларизације и антагонизације сажима се у синтагму о „непријатељу”, а као основни вид „комуникације” јавља се борба (мишљења) насупрот дијалогу. Видети и: [Bošković 1981: 5].

партиципативног језичког система, између осталог, из разлога развоја; развој, поготово регионални⁶³ – „то су други”, како то с правом тврди Илич [Ilich 1980: 9]. Кад револуционари свде људе на ствари (или *џи* на *оно*), они то чине помоћу свесног слепила, отворених очију. Владари не брину много о („идејној”) аутентичности⁶⁴ за разлику од револуционара⁶⁵, јер *владари су (џрајмајџични) државници, а револуционари су идеолози; наима, њима су важније идеје од људи.*

Политика регионалног развоја: између демократизације и дезинтеграције

Експериментисање *in vivo* у циљу реализовања *Идеје* посебно карактерише комунистичку идеологију, која се у Југославији назива(ла) и социјалистичком, односно самоуправном. Монопол политичке моћи КПЈ/СКЈ један је од три основна фактора који су после 1945. године обликовали економску политику уопште, регионалну посебно; друга два су: федерална структура државе заснована у највећој мери на националним разликама и привредно планирање (командног, индикативног или псеудоиндикативног, тј. договорног типа⁶⁶). Димензије конфликта, повезаног с питањем постреволуционарне нормализације (децентрализације, односно демократизације), евидентне су у односу на сваки од ова три фактора:

У средишту дебате о партијској контроли било је питање принципа партијског организовања (посебно демократског централизма) у условима легислативне децентрализације⁶⁷ друштва.

Федерална структура отвара је два питања: дистрибуцију моћи између федерације и федералних јединица и између регионалних и локалних власти и привредних предузећа.

⁶³ Поготово ако постоје изразите регионалне разлике у економској развијености, ако је реч о вишенационалном и мултиконфесионалном друштву – мултикултурализам намеће плуралистичка решења, а не монистичка.

⁶⁴ По револуционарној оригиналности без премца је у том смислу Кардељев самоуправни новогвор. Његова „аутентичност” нарочито долази до изражаја приликом превода самоуправних термина и синтагми на страни језик. И страни истраживачи примећују да се у Југославији „однос идеологије и власти стално мења” и да се то „показује у сталном прилагођавању језика социјалне интеракције. С обзиром да је то свестан процес колективног редифинисања, за који су природно заинтересовани политиколози, то њих привлачи нови језик. У његовом одговору проведено је много времена у превођењу, *explication de texte*, и у довођењу у везу нових форми са садржајем” [Lampland Woodward 1977: 144].

⁶⁵ Илустрације ради, ево шта је о „нашој аутентичности” 1952. године на 6. конгресу КПЈ/СКЈ рекао професионални револуционар Влајко Беговић [Begović 1991: 77]: „... да ли негде на свијету има таквог развијања теорије на пољу економског и друштвеног развика? Код нас има тако много нових и смјелих теоријских мисли, какве се не могу наћи на свијету” [Begović 1991: 77].

⁶⁶ Интензивирањем и усложњавањем веза самоуправних и договорних субјеката на свим нивоима („свако са сваким”), „самоуправно планирање” постаје „тотално” да би се, на крају, у најбољој „дијалектичкој” традицији, „самоукинуло”: „Формално посматрано, описана шема планирања изгледа скоро идеално, ... пружа могућности да планирање постане непринудним путем општи начин живота читавог друштва. Искуство је, међутим, показало да је она у тој мери нереална да је планирање у Југославији престало да постоји” [Vasić 1985: 229].

⁶⁷ Фернис дефинише законодавну децентрализацију као креирање „непосреднијих”, нижих, управних институција и пренос власти на те институције [Furniss 1974: 975].

Планирање, поред традиционалне расправе о релативној ефикасности централизованих и децентрализованих планских механизма, отворило је и *ишћање развојних приоритетима* појединих република и нивоа и циљева регионалне политике.

Еволуција послератне економске политике одражава напоре да се постигне компромис између и унутар ових димензија политичке структуре: централизована политичка и економска моћ била је стално у сукобу с легислативном децентрализацијом, с децентрализацијом привредног управљања (растућом политичком промоцијом „независности” радног места развојем „самоуправног социјализма”) и с дистрибутивном и редистрибутивном регионалном политиком⁶⁸. Конфликт се показао, у основи, као непродуктиван, зато се о постигнутом компромису може говорити као о „лошем компромису” у Ершијевом (Istvan Eörsi) смислу⁶⁹.

Када се осамдесетих година у Југославији – после више неуспелих покушаја – драматично поставило питање преласка на „озбиљно и одговорно друштво” с јасним и унапред утврђеним правилима понашања, другим речима, отворио проблем прелаза из претполитичко у аутентично (плуралистичко) политичко стање што, такође, поједностављено говориће, значи и прелаз из претправног у правно стање и прелаз из предекономског у економско стање – наступила је отворена (раније латентна) *ошћа криза*, а као њен део (или тачније: њено огледало) и *криза регионалног развоја*.

Да ли то значи да је основни, стратешки циљ регионалне политике (равномерни регионални развој) – једна од (утопијских) заблуда револуционарног и идеологизованог друштва која је ишчезла када је наступило отржењење (*Entzauberung* у веберовском /Max Weber/ смислу). Дезилузионисање је настало када су пресахли екстерни извори финансирања југословенског „експеримента”, односно кад се поставило питање постреволуционарне нормализације (које неки дефинишу и као проблем демократске трансформације).

У ствари, на јавној сцени се појавило у огољеном виду све што се током читавог раздобља после 1945, мање или више прикривено, преламало кроз регионалну, односно регионалистичку призму, пре свега, кроз могуће одговоре на два питања:

1. *шћа је република* – регион или национална држава?

Код становништва региона/републике развијена је свест о њиховој територији као о политичком ентитету јер, или је тај регион раније постојао као независна држава или има аспирације да то постане, а за то су републике имале легалне гаранције, поготово после Устава из 1974. године.

⁶⁸ Регионална политика подразумева две основне групе циљева:

– дистрибутивну: усмерену ка постизању оптималне алокације инвестиција у простору, пуне запослености и минимизацији инфлације („брз развој свих региона”); и

– редистрибутивну – која брине о развоју заосталих региона, уравнотежавању нивоа *per capita* дохотка међу регионима и о уједначеној дистрибуцији социјалних служби (услуга) („бржи развој неразвијених региона”).

⁶⁹ „У друштвеној атмосфери у којој превладава лош компромис ниједан конфликт не може да се доведе до краја” [Ерши 1986: 33].

Уз то, републичку самосвест ојачала је и аутаркична пракса која је логично произлазила из карделџистичке економске теорије.

2. *шћиа је Јуџославија* – трајни заједнички оквир за решење „националног питања” југословенских народа или провизоријум, односно транзитна чекаоница, где се вреба прилика за своје, појединачно, решење, остварење „тисућљетних снова” о државној суверености?⁷⁰ При томе се користе сва средства за остварење сепаратистичких амбиција, укључујући и војну силу и демократију⁷¹, односно демократску реторику⁷².

Све то се и раније, нарочито од 1965. године, оштро преламало кроз философију регионалног развоја као:

- а) *неирирање ѿѿпребе за реионалном ѿѿлићиком на савезном нивоу и*
- б) *ѿримена двѿѿѿруких крићѿеријума (double standards)* – једна регионална логика примењивана је на савезном, а друга на републичком нивоу.

То се јасно испољава на примеру операционализације једнакости као основног принципа који стоји у основи дугорочног, стратешког циља регионалног развоја. Тај се циљ, кад је реч о територији, простору, одређује као *равномерносћ* у међуреионалном развоју, а као *равноѿравносћ* када се односи на *ѿраћанина, соѿијални слој или наѿију*⁷³.

Како циљевима и мерама регионалне политике остварити територијалну, националну, соѿијалну, граћанску ... једнакост? Несумњиво тешко, ако се већ у старту полази од неодрживе симплификације којом се поистојећују република, наѿија и држава. Какви су *изљеди за ѿѿварење наѿио-*

⁷⁰ Поставља се питање: шта је глобално друштво – Југославија или федералне јединице?

⁷¹ Поставља се питање да ли је у том случају демократија – средство за отцепљење или циљ; ако је циљ – да ли је могућа демократска Југославија? Сепаратизам има традиционалне корене, који сежу дубоко у прошлост, али изгледа да њега „храни” и страх од демократије, која угрожава националну хомогенизацију, пуританизам, ексклузивизам, аутархију ... , другим речима, страх од демократске будућности.

⁷² У том смислу илустративна је изјава Владимира Бакарића: „Mi danas želimo konstituirati naciju na bazi samoupravljanja, a ne na bazi države” [Bakarić 1971: 5].

Баш у време борбе за Устав из 1974. у Југославији је више година провео и прикупљао материјал за студију о *југословенском екѿѿрименћу* амерички научник Денисон Русинов. Део анализе о уставној реформи Русинов почиње с Бакарићевом констатацијом ... према којој хрватску агитацију треба усмеравати с децентрализације ка деетатизацији и у којој треба инсистирати на избегавању етничког национализма, нарочито у Хрватској. „Хрватске националне интересе треба поистоветити с ненационалном антиетатистичком привредом и политичким либерализмом, јер наглашавање националних аспеката би могло да доведе до изолације Хрватске и да ојача конзервативни централизам, као што се увек раније догађало, док наглашавање антиетатизма и laissez faire-a у привреди пружа платформу за окупљање већег броја савезника у акѿији” [Rusinow 1977: 158–159].

„Бакарић је овде заступао гледиште које произлази из концепције радничког самоуправљања и одумирања државе, коју је заступао ЦК СКЈ, али горњи цитат показује да у њој могу да нађу места и прикривене хрватске националне тежње. Сама концепција је имала значајне тактичке предности, јер је отклањала опасност српске националистичке реакције која би довела до уједињења Срба с преко 42% југословенског становништва и њиховог реванша ’за српско национално понижење’ (humiliation)” [Rusinow 1977: 250].

Ради подсећања: Тито је политички поразио МАСПОК, онда услишио све маспоковске захтеве у Уставу из 1974.

⁷³ Једна од дилема у теорији и политици регионалног развоја дефинисана је као просперитет територије или просперитет становништва.

налне равноправности делова југословенских народа који не живе у матичној републици, поготово ако немају могућности да се исказују као субјекти на нивоу колективитета?⁷⁴

Нације су имале прилику да се искажу као субјекти (поготово ако су живеле у национално хомогеним републикама), иако су то најчешће уместо њих чиниле њихове „елите”. Како се и у таквим условима репрезентовања остваривала национална равноправност? То се може пратити преко промена у језичким формулацијама циљева регионалног развоја у оним деловима који се односе на основне носиоце (кориснике) националне равноправности. Формулације су еволуирале на следећи начин:

Непосредно после 1945. у релевантним официјелним документима помиње се искључиво „народ”, а убрзо и „нација”, да би се прешло на „нације” (примарно) и „националне мањине” (секундарно). Шездесетих година у употребу улази синтагма „народи и народности” (у истом рангу), а готово истовремено, и од ње готово неодвојива „републике и покрајине”. При томе се прећутно сматрало да важе следећи идентитети: *република=нација*; *покрајина=национална-мањина*. *Национална хомогеност републике постала је на такав начин прећутна ставка остварења принципа равноправности*. У случајевима националне хетерогености долази до дерогирања принципа равноправности. У ствари, показује се да он није увек примењив; а да би нешто могло уопште да се зове принципом морало би да задовољи критеријум универзалности. „Принцип” (односно идентитет република=нација) *иада на Босни и Херцеговини*, иако се различитим језичким довијањима, која пркосе елементарној логици, покушава оправдати његова примена. То се уклапа у општу оригиналност језичког волунтаризма⁷⁵ о коме сликовито и прецизно пише Дарко Танасковић:

„Носиоци политичког монопола и самозвани субјекти говора политике бесомучно су на врло каприциозан начин, према логици која се у датом тренутку чинила друштвено оправданом, именовали појаве у друштвеном

⁷⁴ Исти проблем се јавља и у равни остваривања индивидуалне равноправности. Грађани нису имали много шанси да се искажу као субјекти, јер није „изграђивано” *грађанско друштво*, него *револуционарно*, где се демократија дефинише као произвођачка, а не као грађанска, као економска, а не као политичка. О томе, из социолингвистичког угла, занимљиво пише Дарко Танасковић:

„Полазим од основног општег утиска да смо ми, током дужег периода објективно *немоћни да мењамо стварне ствари, сиремно мењали имена стварима*. А онда се, после таквих промена, на основу механизма *нездраве онтолојизације тих нових имена*, уљуљкујемо у илузији да смо створили *нову*, измењену *стварност*.”

... раскорак између тврдоглаве стварности и њене фатаморгане, посредоване, поред осталог и том онтологизацијом именика из структуре политичког 'новоговора', законито се и брзо увећава. ... ова појава језички (је) израз дуготрајног симулирања политике, из које је, заправо, искључен народ, али народ примарно схваћен као грађани Југославије, као демос, а не, или тек секундарно, народ у смислу припадника једне нације. ... Народ је у номенклатурном инвентару новог квазидемократског политичког дискурса престао и да постоји, односно преименован је увођењем и постепеним генерализовањем прилично бесмислене двочлане синтагме радни људи и грађани. ... у суштини народ, као грађани, као политички субјекти, ... практично (је) искључен из стварне политике. Постао је обавезна, али и неутрална, померљива кулиса мање-више камерних играка политичке моћи претежно националних олигархија” [Танасковић 1989: 289].

⁷⁵ Видети о томе и у: [Allcock 1991: 208–222].

животу Југославије, мењали чак и уобичајене денотате речи којима су се служили, и то каткад до границе чудовишних аберација које доводе у питање и саме ствари о којима се говори.

Као сваком позната илустрација тог волунтаризма може послужити и она чувена одлука из 60-их година да се националне мањине, само у Југославији, обавезно и званично преименују у народности” [Allcock 1991: 290]. Отад су народи и народности нераздвојни и понављају се *ad nauseam*. „Слична је и друга синтагма која се такође бескрајно понавља⁷⁶ ... републике и покрајине. ... Прагматички се ту могу разликовати два слоја. У првом је демократски систем државне управе, устав, слобода, заштита. Али понављање овако раздвојених чланова износи на видело и оно што је у дубљем слоју значења, а то је да *покрајине нису заправо делови једне од република*, јер би се иначе сматрале укљученима у републике и не би се морале с готово агресивном упорношћу издвајати и засебно именовати, у синтаксички равноправном односу, као покрајине. ... ако сада ове две блиско сродне синтагме саставимо – народи и народности, републике и покрајине – онда би њихов заједнички именитељ на конотативном плану могао у горњем слоју да се сажме као ’демократија’, а у доњем као ’дезинтеграција’. Ако се некеме сада, само на основу ове анализе двеју карактеристичних синтагми нашег политичког језика, прикаже слика Југославије у малом, као земље *расијетје између демократијације и дезинтеграције* (какви год се предзнаци томе давали) – мислим да таква слика неће бити далеко од истине!” (*курзив Ч.О.*) [Бугарски 1989: 319].

Клатно се временом све више кретало у правцу дезинтеграције, уграђени дестабилизатори су активирани, (не)планирани *распад државе* се догодио. Том је распаду несумњиво значајно допринела регионална политика, посебно формулација и операционализација циљева регионалног развоја⁷⁷. Али је и сама регионална политика (и начин на који су њени циљеви одређивани) свакако била израз деловања других, дубљих и снажнијих сила. Али о томе своју реч пре треба да каже историјска него економска наука.

⁷⁶ Овај пример добро илуструје један од начина („повнављање са продуженим психолошким дејством”) како све делује језик политике. Остали начини, према Ранку Бугарском, су: 1. привид измене суштине ствари променом њеног имена; 2. замагљивање кроз семантички помак; 3. на основу мање или више прикривене идеолошке селекције и 4. продавање рога за свећу [Бугарски 1989: 317–320].

⁷⁷ Начин формулисања циљева може се различито тумачити. Ако има и „намерне” непрецизности, то је вероватно пре бекство од конкретне одговорности због њиховог евентуалног неизвршавања, него последица неких крупних „завереничких” интенција. Тешкоће идентификације циљева постоје, нарочито после „прве фазе револуције”. Коста Михаиловић се жали да се „циљеви (регионалног развоја) налазе растуруени у друштвеним документима, понекад узгред поменути, али увек уопштено изречени. Без потпунијег стручно-теоријског и друштвено-политичког образложења и без подршке одговарајућих средстава и мера нису успели да одрже временски континуитет. Због тога се неодољиво намеће утисак да иза циљева нису увек стајали промишљени и искристалисани друштвени ставови, нити је постојала одлучност друштва да се потпуније ангажује на реализацији недовољно прочишћене садржине циљева. Због тога би била смела тврдња да су циљеви у друштвеним плановима и другим друштвеним документима увек били адекватни важности проблема, да су довољно разрађени и прецизни и да су остварили континуитет.” [Михаиловић 1979: 13–14].

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ДОКУМЕНТИ
(хронолошки)

- Устав ФНРЈ из 1946. године, у: Ivan Месановић, *Jugoslavenski ustavi*, „Zagreb”, Samobor 1986.
- Устав СФРЈ*, Савремена администрација, Београд 1963.
- Устав СФРЈ* [1974], Савремена администрација, Београд 1986.
- Програм СКЈ*, Комунист, Београд 1969.
- Програм СКЈ*, Комунист, Београд 1969.
- Одлуке V конгреса КПЈ*, Култура, Београд 1948.
- VI Конгрес КПЈ (СКЈ)*, Култура, Београд 1952.
- VII конгрес СКЈ*, Култура, Београд 1958.
- VIII конгрес СКЈ*, Култура, Београд 1964.
- Девеџи конгрес СКЈ*, Комунист, Београд 1969.
- X конгрес СКЈ*, Комунист, Београд 1974.
- Једанаести конгрес СКЈ*, Документи, Комунист, Београд 1978.
- Дванаести конгрес СКЈ*, Документи, Комунист, Београд 1982.
- 13. конгрес СКЈ*, Документи, Комунист, Београд 1986.
- Закон о Пејооџићем плану развоја народне привреде Федеративне Народне Републике Југославије у годинама 1947–1951*, издање Савезне планске комисије, Београд 1947.
- Експозе председника Савезне планске комисије Андрије Хебранга. (*Закон о Пејооџићем плану развоја народне привреде Федеративне Народне Републике Југославије у годинама 1947–1951*).
- Друштвени план привредног развоја Југославије од 1957–1961. године, Први део, глава I, *Службени листи ФНРЈ*, бр. 53 од 25. 12. 1957.
- Друштвени план развоја Југославије од 1966–1970. године, *Службени листи СФРЈ*, бр. 28, од 13. 7. 1966.
- Друштвени план Југославије за период од 1971. до 1975. године, друга глава (Друштвено-економски развој у периоду од 1971. до 1975. године), тачка 1 (Основни циљеви и задаци развоја), *Службени листи СФРЈ*, бр. 35. од 6. 7. 1972.
- Друштвени план Југославије за период од 1976. до 1980. године, *Службени листи СФРЈ*, бр. 33, од 23. 7. 1976.
- Друштвени план Југославије за период од 1981. до 1985. године*, Збирка савезних прописа, Службени лист СФРЈ, Београд 1981.
- Друштвени план Југославије од 1986. до 1990. године*, Библиотека Скупштине СФРЈ, коло XXII, свеска 10, Служба за послове информирања и информативно-документалистичке послове. Београд 1985.
- Дујорочни друштвени план Југославије за период од 1986. до 2000. године*. Библиотека Скупштине СФРЈ, коло XXII, свеска 5. Служба за послове информисања и информативно-документалистичке послове, Београд 1985.

ЦИТИРАНИ РАДОВИ

- [Бугарски 1989] → Ранко Бугарски. О природи и дејству језика политике, *Марксистичка мисао*, 1/1989.
- [Данојлић 1977] → Милован Данојлић, Брбљање (стр. 7 до 11) у књизи Мука с речима. Независна издања, Београд 1977.

- [Ерши 1986] → Иштван Ерши говори за НИИ: Луди дани младог Маркса, *НИИ*, број 1861, 31. август 1986.
- [Михаиловић 1979] → Коста Михаиловић. Циљеви и политика развоја привредно недовољно развијених република и САП Косово, у: *Политика и систем погосицања бржег развоја привредно недовољно развијених република и аутономних покрајина*, Економски институт, Београд и Институт економских наука, Београд, 22. августа 1979.
- [Михаиловић 1990] → Коста Михаиловић. *Регионална стварност Југославије*, Економика, Београд 1990.
- [Мулина 1982] → Трипо Мулина. Запосленост као циљ дугорочног развоја, у: *Дугорочни развој Југославије. Осиварења, циљеви, појаве*, ур. Н. Чобелић, САНУ, Београд 1982.
- [Танасковић 1989] → Дарко Танасковић. Језички волунтаризам између евазије и емфазе, *Марксистичка мисао*, 1/1989.
- [Allcock 1991] → John B. Allcock. In Praise of Chauvinism: Rhetorics of Nationalism in Yugoslav Politics, *Third World Quarterly*, 2/1991.
- [Bakarić 1971] → Vladimir Bakarić. Mi danas želimo konstituirati naciju na bazi samoupravljanja, a ne na bazi države (*Vjesnik u srijedu*, 20. 6. 1971, стр. 5). Такође у: Vladimir Bakarić, *Društvene klase, nacija i socijalizam*. Školska knjiga, Zagreb 1979, стр. 134.
- [Baletić 1978] Zvonimir Baletić. *Politika i ciljevi bržeg razvoja privredno nedovoljno razvijenih republika i autonomnih pokrajina*, Економски институт, Zagreb i Institut za javne financije, Zagreb, siječanj 1978.
- [Begović 1991] → Vljeko Begović, цитирано према: Jelka Imširović. *Od staljinizma do samoupravnog nacionalizma. Prilog kritici socijalizma u kongresnim dokumentima KPJ/SKJ – od V–XI kongresa*, CFDT IDN, Beograd 1991.
- [Bogunović 1974] → Aleksandar Bogunović. Regionalna razvojna politika socijalističke Jugoslavije, *Zbornik radova Susreti na dragom kamenu, XII*, Pula 1974.
- [Bošković 1981] → Dušan Bošković. *Stanovišta u sporu*, ПИС SSOS, Beograd 1981.
- [Burdije 1999] → Pjer Burdije /Pierre Bourdieu/. → цитирано према: Žan Bodrijar, *Simulakrum i simulacija*, Svetovi, Novi Sad 1991.
- [Change in Communist Systems 1970] → *Change in Communist Systems*, ed. by Ch. Johnson, Stanford University Press, Stanford 1970.
- [Dumont 1977] → Louis Dumont. *From Mandeville to Marx. Genesis and Triumph of Economic Ideology*, The University of Chicago Press, Chicago 1977.
- [Đilas 1983] → Milovan Đilas. *Vlast*, Naša reč, London 1983.
- [Furniss 1974] → Norman Furniss. The Practical Significance of Decentralization. *Journal of Politics*, Vol. 18, № 4, November 1974.
- [Hodgson 1984] → Geoffrey Hodgson. *The Democratic Economy: A New Look at Planning, Markets and Power*. Penguin, Harmondsworth 1984.
- [Illich 1980] → Ivan Illich. Vernacular Values, *Guardian*, October 4, 1980.
- [Platon 1988] → Platon (1988). Peto pismo (321d–322a), у: *O jeziku i saznanju*, Rad, Beograd 1988.
- [Rajić 1988] → Ljubiša Rajić. *Jezik politike* /manuscript/.
- [Rusinow 1977] → Denisson Rusinow. *The Yugoslav Experiment 1948–1974*, The Royal Institute of International Affairs. London 1977.
- [Sugar 1963] → Peter F. Sugar. *Industrialization of Bosnia-Hercegovina, 1878–1918*, University of Washington, Seattle 1963.
- [Vacić 1985] → Aleksandar M. Vacić. *Ekonomska politika Jugoslavije*, Savremena administracija. Beograd 1985.
- [Woodward 1977] → Susan Woodward Lampland. From Revolution to Post-Revolution: How Much Do We Really Know about Yugoslav Politics, *World Politics*, 1/1977.

НАПОМЕНА

На (овде нецитирану) ширу литературу (Further Readings) о језику политике упућује се у фусноти 49, а на радове о анализи садржаја (content analysis) у фусноти 54.

SCIENTIFIC STUDY

Received: 2024/10/7

Accepted: 2024/12/15

GOALS OF THE YUGOSLAV REGIONAL DEVELOPMENT POLICY:
1945–1990

by

ČASLAV OČIĆ

Serbian Academy of Sciences and Arts

Knez Mihailova 35, Belgrade, Serbia

caslav.ocic@gmail.com

SUMMARY: This paper examines the goals and evolution of Yugoslavia's regional development policy from 1945 to 1990. It explores the constitutional provisions, program commitments of the KPJ/SKJ, and decisions made at KPJ/SKJ congresses, as well as their influence on social development plans. The analyses contextualize regional development goals within the broader framework of Yugoslavia's overall development strategy. Special attention is given to the language and content of regional policy objectives, examining how these goals functioned as the verbalization of political action. Finally, the paper considers regional development policy in the context of democratization and the eventual disintegration of Yugoslavia.

KEYWORDS: Regional policy; Goals; political language of politics; democratization; disintegration; Yugoslavia 1945–1990